

Η ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΟΥΣ ΑΛΒΑΝΟΥΣ
ΣΕ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΔΟΣΗ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΙΔΕΑΣ
ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ
(μέσα 19ου αί.)

Κατὰ τὴν περίοδο τῆς δουλείας ἡ Ἑπειρος καὶ ἡ Ἀλβανία ἀποτελοῦσαν δυὸ περιοχάς, ὅπου τὰ γεγονότα ποὺ διαδραματίζονταν στὴν κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὰς ἐπενεργοῦσαν θετικὰ ἢ ἀρνητικὰ καὶ στὴν ἄλλη καὶ δημιουργοῦσαν αἰτίες γιὰ μεταγενέστερες ἐξελίξεις. Ἰδιαίτερα αἰσθητὴ ἦταν ἡ ἀλληλεπίδραση αὐτὴ στὶς ἐπαρχίες ποὺ συγκροτοῦσαν τότε τὴ νότια Ἀλβανία, τὰ σαντζάκια δηλαδὴ τοῦ Δυρραχίου, Ἐλβασάν, Βερατίου καὶ Αὐλώνας καὶ τὸν νοτιότερα ἀπ' αὐτὰ Ἑπειρωτικὸ χῶρο μέχρι τὴν πρωτεύουσα τοῦ βιλαετιοῦ, τὰ Ἰωάννινα¹.

Οἱ λόγοι αὐτῆς τῆς ἀλληλεπίδρασης καὶ ἀλληλεξάρτησης εἶναι πολλοί : Ἡ διοικητικὴ διαίρεση, πρῶτα, εὐνοοῦσε τὶς προϋποθέσεις ποὺ ἐπέτρεπαν νὰ διαδραματίζει σημαντικὸ ρόλο ἡ προσωπικότητα τοῦ ἐκάστοτε βαλῆ. Αὐτὸ εἶχε ὡς συνέπεια τὴ μεγαλύτερη ἢ μικρότερη διοικητικὴ αὐτοτέλεια ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Παράδειγμα ὁ Ἀλῆ πασάς, ποὺ ἔδρασε στὸν ἴδιο χῶρο καὶ κατόρθωσε νὰ ἐπιβληθεῖ κατὰ τέτοιο τρόπο, ὥστε νὰ δημιουργήσει κράτος ἐν κράτει. Οἱ οἰκονομικὲς συνθῆκες, ὕστερα, διαμόρφωναν μιὰ ἐνότητα ταυτιζόμενη μὲ τὸ γεωφυσικὸ χῶρο, τὸν νότια τοῦ ποταμοῦ Γενούσου, ποὺ συγκροτοῦσε καὶ τὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων. Ἡ στενότερη, τέλος, ἐπαφὴ μεταξὺ τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ ἀλβανικοῦ στοιχείου², ποὺ ὑπῆρχε στὶς ἐπαρχίες βόρεια τοῦ

1) Στὸ βιλαέτι Ἰωαννίνων ὑπάρχονταν τὰ σαντζάκια : Ἀρτας, Πρέβεζας, Ἰωαννίνων, Ἀργυροκάστρου, καὶ Βερατίου (βλ. Γ. Σ. Πλουμίδη, Ὁ ἐλληνισμὸς τῆς Ἑπείρου στὶς παραμονές τῆς ἀπελευθέρωσής του, 1905 περ - 1912, «Δωδώνη», τ.6 (1977), σ.356 καὶ 356 σημ. 4).

2) Ἡ ἐπαφὴ αὐτὴ ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα πολλῶν παραγόντων: ὁ κυριότερος ἀπ' αὐτοὺς ἦταν ἡ πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἐπίδραση τῆς ἐλληνικῆς παιδείας καὶ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὰ ἀλβανικά φύλα ποὺ κατοικοῦσαν στὰ νότια τοῦ ποταμοῦ Γενούσου (Τόσκηδες, Λιάπηδες, Τσάμηδες). Ἄς μὴ λησμονεῖται ὅτι στὰ ἀλβανικά αὐτὰ φύλα ποὺ ἐξιλαμίστηκαν προοδευτικὰ, διατηροῦνταν οἱ καταβολές τῆς ὀρθόδοξης θρησκείας. Οἱ καταβολές αὐτὲς ἐκδηλώνονταν στὸν τρόπο συμπεριφορᾶς τους στὸ πλαίσιο τῆς νέας θρησκείας : χαλαρὴ ἐξάρτηση, ἐπιβιώσεις χριστιανικῆς λατρείας, αἵρεση Μπεκτασήδων κλπ. (βλ. γενικά Ἐλευθερίας Ι. Νικολαΐδου, Οἱ Κρυπτοχριστιανοὶ τῆς Σπαθίας, Ἰωάννινα 1979, σ. 30 κ.ἐξ.).

σαντζακιοῦ Ἰωαννίνων, ἔδιναν ξεχωριστὴ σημασία σὲ κάθε γεγονός. Αὐτὸ εἶχε καὶ τίς ἀνάλογες ἐπιδράσεις στὴ ζωὴ καὶ στὴ μοίρα τῶν δυὸ φύλων.

Ἡ λεπτομερὴς καὶ βαθύτερη ἐξέταση τῶν γεγονότων, ποὺ σχετίζονται μὲ τὴν ἱστορία τοῦ χώρου αὐτοῦ, ἐπιβεβαιώνει τὶς παραπάνω διαπιστώσεις. Ἰδιαίτερα ὁ 19ος αἰ. προσφέρει στὸ μελετητὴ πολλὰ σχετικὰ παραδείγματα. Ἐνα ἀπ' αὐτὰ εἶναι καὶ ἡ ἀνταρσία τῶν Ἀλβανῶν, ἡ γνωστὴ ὡς ἐπανάσταση ἢ ἀποστασία τοῦ Γκιὼν Λέκκα ἢ Γκιολέκα¹.

Ἡ ἀνταρσία, ποὺ ὑπόβροσκε ἀπὸ καιρὸ στὴν Ἀλβανία, ἄρχισε τὸν Ἰούνιο τοῦ 1847 ἀπὸ τὸ Κορβελέσι, ὅπου καὶ ἡ ἰδιαίτερη πατρίδα τοῦ ἀρχηγοῦ της, τὸ Κούτσι. Ἐπιβλήθηκε γρήγορα στὶς ἐπαρχίες Κορβελέσι καὶ Δελβίνου, ἐπεκτάθηκε στὸ Ἀργυρόκαστρο καὶ ξαπλώθηκε πρὸς τὸ Βορρά, τὴ Μαλακάστρα, Μουζακιά καὶ Βεράτι, καθὼς καὶ πρὸς τὸ Νότο, στὰ Ἰωάννινα, τὰ ὁποῖα καὶ κινδύνεψαν νὰ καταληφθοῦν. Ἦταν ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα κινήματα τῶν Ἀλβανῶν² καὶ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ἀποτελέσαν τὴν ἀφορμὴ τῆς ἐκρηξῆς του δὲ μπορεῖ νὰ ταυτιστεῖ μ' ἄλλα ἄλβανικὰ κινήματα ποὺ ἀπέβλεπαν ἀποκλειστικὰ στὴν κατοχύρωση τῶν προνομίων τῶν προκρίτων Ἀλβανῶν καὶ στὴ διαιώνιση τῶν κυριαρχικῶν δικαιωμάτων τους ἀπέναντι στοὺς ὑπόδουλους Ἕλληνες³. Ἡ ἀνταρσία τοῦ Γκιολέκα, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τίς προθέσεις της καὶ τίς εὐρύτερες διασυνδέσεις της, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ὅτι εἶχε καὶ διαφορετικὸ χαρακτήρα. Ἐπιδίωξε τὴ συμμαχία μὲ τὸ χριστιανικὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο, διακήρυξε καὶ προσπάθησε νὰ σεβαστεῖ τὴν περιουσία ὄλων, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ θρήσκευμα, κατόρθωσε νὰ προσελκύσει καὶ Ἕλληνες πολεμιστὲς στὶς τάξεις της καὶ ζήτησε καὶ τὴ βοήθεια τοῦ ἐλευθεροῦ ἑλληνικοῦ κράτους, ποὺ πρωθυπουργὸς του ἦταν ὁ Ἡπειρώτης Ἰωάννης

1) Γιὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Γκιολέκα βλ. Μίλτου Μ. Σπυρομήλιου, Ἑλλάς καὶ Ἀλβανία, Ὁ Γκιολέκας, «Ὁ Νέος Κουβαράς», ἔτος Γ' 1965, 129 - 227, Ν. Β. Πατσέλη, Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Γκιολέκα, «Ἡπειρωτικὴ Ἔστια», τ. 14 (1965), σ. 193 - 202, Mexhit Kokalari, «Besëlidhja Shqiptare» dhe kryengritja e madhe fshatare e vitit 1847, Studime Historike, τ. 11 (1974), τεύχ. 2, σ. 131 κ. ἐξ. (Ὁ «ἀλβανικὸς σύνδεσμος» καὶ ἡ μεγάλῃ σύγκρουση τῶν χωρικῶν τοῦ 1847).

2) Ὁ Π. Ἀραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, τ. 1, ἐν Ἀθήναις 1856, σ. 408, υπογραμμίζει ὅτι ἡ ἀνταρσία τοῦ Γκιολέκα ἦταν ἡ τολμηροτέρα καὶ κινδυνωδεστέρα πάσης ἄλλης, ἣν ἐγέννησεν ὁ τόπος οὗτος (ἡ Ἀλβανία).

3) Μερικοὶ ἱστοριογράφοι, κρίνοντας ἐπιφανειακὰ τὰ πράγματα, καταφέρνουν μὲ δριμύτητα ἐναντίον τῆς ἀποστασίας τοῦ Γκιολέκα, τὴν ὁποία χαρακτηρίζουν σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα κινήματα τῶν Ἀλβανῶν βλ. Κωνσταντίνου Μ. Μεκίου, Ἱστορία τῆς Ἡπείρου, ἐν Καίρῳ 1909, σ. 259 - 261. Ὁ ἴδιος (σ. 260), μιλώντας γιὰ τοὺς ἀρχηγούς τοῦ κινήματος σημειώνει ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος ἔδωσαν σ' αὐτὸ ληστρικὸν αὐτόχρημα χαρακτῆρα, δι' ἀσυστόλον λαφυραγωγίας καὶ παντοίων καταπιέσεων τῶν φιλησύχων τῆς χώρας κατοίκων...

Κωλέττης¹. Τῇ συμπράτασιν, τὴν περιορισμένην ἔστω, τοῦ χριστιανικοῦ καὶ ἑλληνικοῦ στοιχείου φανερώνουν καὶ οἱ καταστροφές ποὺ ἔπαθαν οἱ ὀρθόδοξοι πληθυσμοὶ ἀπὸ τὰ σουλτανικὰ στρατεύματα, καθὼς καὶ οἱ ἑξορίες τῶν μητροπολιτῶν Βελεγράδων καὶ Ἀργυροκάστρου, μετὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἀνταρσίας².

Ἡ ἀνταρσία τοῦ Γκιολέκα, ὕστερα ἀπὸ ἐξάρσεις καὶ ὑφέσεις, ἐπιτυχίες καὶ ἀποτυχίες, ἐξουδετερώθηκε τὸ φινόπωρο τοῦ 1847. Οἱ πρωταῖτιοι, ἀλλὰ καὶ ἀκόμη ὅσοι θεωρήθηκαν ὑποπτοί, τιμωρήθηκαν σκληρά³, ἐνῶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀνταρσίας Γκιολέκας πέρασε στὴ Θεσσαλία, ὅπου καὶ παραδόθηκε στοὺς Τούρκους γιὰ λόγους ποὺ δὲν εἶναι ἀκριβῶς γνωστοί⁴.

Ἀπὸ τοὺς λίγους Ἀλβανοὺς προκρίτους ποὺ ἔμειναν πιστοὶ στὴν Πύλῃ στὴν περίοδο τῆς ἀνταρσίας ἦταν ὁ Χουσεῖν πασᾶς τοῦ Βερατίου, γιὸς τοῦ Ὁμέρ πασᾶ Βρυώνη, γνωστοῦ ἀπὸ τὴ δράση του στὴν ἑλληνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1821. Ἡ στάση τῆς οἰκογένειας Βρυώνη προκάλεσε τὸ σφοδρὸ μίσος τῶν ἐπαναστατῶν, οἱ ὅποιοι ἀνάμεσα στὰ κύρια αἰτήματά τους περιλάμβαναν καὶ τὴν ἀπομάκρυνση τῆς οἰκογένειας Βρυώνη ἀπὸ τὴν Ἀλβανίαν⁵, ἂν ὅχι καὶ τὴ ὁλοκληρωτικὴ τῆς ἐξόντωσης⁶.

Ὅπως ἦταν φυσικὸ, ἡ καταστολὴ τῆς ἀνταρσίας προσπόρισε ἀπεριόριστη δύναμη στὴν οἰκογένεια Βρυώνη, τῆς ὁποίας ὁ κύριος ἐκπρόσωπος, ὁ Χουσεῖν, ἔγινε πανίσχυρος. Ὁ σουλτάνος ἐξάλλου γιὰ τὴν ἀφοσίωσή του τοῦ χορήγησε ἰσόβια σύνταξη ἀπὸ 5000 γρόσια τὸ χρόνο⁷, ἐνῶ παράλληλα δημιουργήθηκαν γι' αὐτὸν οἱ πιδὲ εὐνοϊκὲς συνθήκες γιὰ ἐξοντωτικὴ καταδίωξη τῶν ἀντιπάλων του καὶ ἐπαύξηση τῆς περιουσίας του.

Στὴν παντοκρατορία τῆς οἰκογένειας Βρυώνη, καθὼς καὶ στὴν ἀνατροπὴ τῶν δυσμενῶν συνθηκῶν ποὺ δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴν ἀνταρσία τοῦ Γκιολέκα σὲ βάρος τῶν Ἀλβανῶν, ἔθεσε τέλος ὁ διορισμὸς τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ, γιοῦ τοῦ Βελῆ καὶ ἐγγονοῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ὡς γενικοῦ διοικητῆ τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων στὶς ἀρχές τοῦ 1850.

Ἡ τοποθέτηση τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ στὴ νευραλγικὴ θέση τοῦ βιλαετιοῦ

1) Βλ. Σπυρομήλιου, ὁ.π., σ. 167, 171, 186, 209 - 211.

2) "Ο.π., σ. 201, 213.

3) "Ο.π., σ. 213, καὶ Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία, σ. 413 - 414. Ὁ Ἀραβαντινὸς ἀναφέρει καὶ τὰ ὀνόματα τῶν κυριοτέρων Ἀλβανῶν προκρίτων ποὺ συνελήφθησαν κατὰ περιοχές καὶ προσθέτει ὅτι ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ποὺ τιμωρήθηκαν ὑπῆρχαν καὶ ὀλίγοι τινὲς οὐχὶ φίλοι τῆς γενομένης ἀνταρσίας.

4) Βλ. Σπυρομήλιου, ὁ.π., σ. 220.

5) "Ο.π., σ. 187.

6) Ἡ οἰκογένεια Βρυώνη εἶχε ἤδη πληρώσει βαρὺ φόρο αἵματος μὲ τὸ φόνο, ἀπὸ μέρους τῶν ἐπαναστατῶν, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Χουσεῖν, Ἰσοῦφ μπέη Βρυώνη, κατὰ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1847 στὶς ἐπιχειρήσεις γιὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν ἐπαναστατῶν ἀπὸ τὸ Βεράτι (βλ. Ἀραβαντινοῦ, ὁ.π., σ. 440).

7) Βλ. Σπυρομήλιου, ὁ.π., σ. 219.

Ἰωαννίνων δὲν ἦταν τυχαία. Ἀποτελοῦσε πολιτική πράξη τῆς Πύλης ποὺ σκόπευε σὲ διπλοὺς στόχους: πρῶτα νὰ προσεταιριστεῖ τὸ παραγκωνισμένο καὶ καταδιωκόμενο γιὰ δεκαετίες ἄλβανικὸ στοιχεῖο, καὶ δεύτερο νὰ ἐξουδετερώσει, μὲ τὴ σύμπραξη τῶν Ἀλβανῶν, τὴν ὀργάνωση ἐπαναστατικῶν κινήματων ἀνάμεσα στοὺς χριστιανικοὺς πληθυσμοὺς τοῦ βιλαετιοῦ· γιὰ τοὺς τελευταίους, ἐλπίδες γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσή τους καὶ τὴν ἐνσωμάτωσή τους στὴν ἐλεύθερη Ἑλλάδα εἶχε δημιουργήσει ἡ διάδοση καὶ στὴν Ἡπειρὸ τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Ἔτσι, ἡ κατανόηση τῆς ἀπόφασης τῆς Πύλης γιὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ στὰ Ἰωάννινα προϋποθέτει τὴν ἐξέταση τῆς κατὰστασης ποὺ ἐπικρατοῦσε στὴν Ἀλβανία, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ὡς τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ., καθὼς καὶ τῶν συνθηκῶν ποὺ ἐπέτρεψαν ν' ἀνθίσουν καὶ στὴν ὑπόδουλη Ἡπειρὸ οἱ προσδοκίες γιὰ τὴν πραγματάωση τῶν ἐθνικῶν πόθων.

Ἡ θέση τῶν Ἀλβανῶν ἔγινε δύσκολη ἀπέναντι στὴν Πύλη, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ὁ Ἀλῆς ἦταν γι' αὐτοὺς ὁ μεγάλος ἀρχηγός, τὸ ἐκλεκτὸ τέκνο τῆς ἄλβανικῆς φυλῆς καὶ μέσα στὸ κράτος ποὺ δημιούργησε ἔγιναν κατὰ κάποιον τρόπο, οἱ ἀφέντες ποὺ καταδυνάστευαν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο. Οἱ νόμοι τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους εἶχαν ἀτονήσει καὶ ἔσχυναν οἱ νόμοι τοῦ Ἀλῆ. Καὶ ἦταν φυσικὸ ὁ τελευταῖος νὰ κολακεύει τοὺς ὁμοφύλους του καὶ νὰ παραβλέπει τὶς παρονομίες τους, γιὰτὶ στηριζόταν στὴν ἀφοσίωσή τους.

Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ¹, τόσο ἡ Πύλη ὅσο καὶ οἱ σερασκέρηδες τῆς Ρούμελης καὶ οἱ πασάδες τῶν Ἰωαννίνων ἀντιμετώπισαν μὲ δυσπιστία τὴ στᾶση καὶ τὶς κινήσεις τῶν Ἀλβανῶν ὀπλαρχηγῶν καὶ προκρίτων, ποὺ εἶχαν φτάσει μάλιστα στὸ σημεῖο νὰ προδώσουν καὶ τὸν ἴδιο τὸν Ἀλῆ προκειμένου νὰ ἐξασφαλίσουν ὠφέλη. Ὅταν ὁ προστάτης τους καὶ ἡ οἰκογένειά του ἐξοντώθηκαν², συνειδητοποίησαν καὶ οἱ Ἀλβανοὶ τὴ δεινὴ θέση στὴν ὁποία βρέθηκαν. Ἀρχισαν τότε νὰ ἐκδηλώνονται μ' ἀγανάκτηση ἐναντίον τῆς Πύλης καὶ νὰ κινοῦνται ἐπικίνδυνα. Ἐπιδέξιοι χειρισμοὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους στρατάρχες ἐξου-

1) Τόσο ἦταν τὸ μίσος τοῦ σουλτάνου Μαχμούτ τοῦ Β' (1809 - 1839) ἐναντίον τῆς οἰκογένειας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ποὺ πεθαίνοντας ἄφησε ἀφορισμὸ, ἔτσι ὥστε κανένας ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ Ἀλῆ νὰ μὴ διοριστεῖ σατράπης στὸν Ἡπειρωτικὸ - Ἀλβανικὸ χῶρο· βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 56/25 - 2 - 1850 ἐκθεση τοῦ Ἑλλήνα ὑποπροξένου στὰ Ἰωάννινα Κλέριτζη, πρὸς τὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀναστάσιο Λόντο, Ἀρχεῖον Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν (στὸ ἐξῆς ΑΥΕ) - 1850 - 36/2, Προξενεῖον εἰς Ἰωάννινα.

2) Ὁ Βελῆς, ποὺ φυλακίστηκε στὴν Κιουτάγια (Κοτύαιον), ἀποκεφαλίστηκε ἐκεῖ μαζί μὲ τὸν ἀδελφὸ του Σαλικ καὶ τὸ γιό του Μεχμέτ. Ὁ Μουχτάρ ἀποκεφαλίστηκε στὸ Διδυμότειχο. Ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ Ἀλῆ δὲν ἔμεινε κανένας, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δυὸ μικρότερα παιδιὰ τοῦ Βελῆ καὶ ἓνα παιδί τοῦ Μουχτάρ (βλ. Ἀραβαντινοῦ, ὁ. π., σ. 365 - 366).

δετέρωσαν τὸν κίνδυνον¹, τὸν ὁποῖο μείωσε ἀκόμη περισσότερο ἡ χρησιμοποίησή τους ἀπὸ τὸ Σουλτάνο γιὰ τὴν καταστολὴ τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης. Ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ τῶν Ἀλβανῶν στὶς τουρκικὲς ἐκστρατεῖες δεινοπάθησαν πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος, κυρίως ὅμως ἡ Ἡπειρος, ἀπὸ τὴν ὁποία καὶ περνοῦσαν ὅλες οἱ ἀλβανικὲς δυνάμεις ποὺ κατευθύνονταν πρὸς τὰ νότια².

Ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν τερματισμὸ τῆς ἐλληνικῆς ἐπανάστασης ἡ Ἡπειρος δὲ βρῆκε ἡσυχία. Μὲ τὸ πρόσχημα τῆς εἰσπραξῆς τῶν καθυστερουμένων μισθῶν τοὺς ἀπὸ τοὺς Τούρκους στρατάρχες, οἱ Ἀλβανοὶ ἀρχηγοὶ ἐρήμωσαν τὴν Ἡπειρωτικὴ ὑπαιθρο. Πολὺ δεινοπάθησε καὶ τὴ φορὰ αὐτὴ τὸ Ζαγόρι. Ὁ Μεχμέτ Ρεσίτ πασὰς Κιουταχῆς ἀγανάκτησε γιὰ τὴ στάση καὶ τὴ συμπεριφορὰ τῶν Ἀλβανῶν ἀρχηγῶν, γιὰτὶ οἱ ἐνέργειές τους στρέφονταν ἐναντίον του. Ἐνημερώθηκε ἐπίσης γιὰ τίς πολιτικὲς ἀποφάσεις τοῦ συνεδρίου τοὺς ποὺ συγκροτήθηκε στὰ τέλη τοῦ 1828³ στὸ Βεράτι, ἀποφάσεις ποὺ ἔδειχναν τάσεις ἀνεξαρτησίας τῶν Ἀλβανῶν⁴. Γι' αὐτὸ ἀγωνίστηκε νὰ τιμωρήσῃ τὴν ἀνυπακοή τους, γεγονός ποὺ πραγματοποιήθηκε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1830 στὸ Μοναστήρι⁵.

Ὑστερα ἀπὸ μικρὴ περίοδο ἡσυχίας, οἱ ληστρικὲς ἐπιδρομὲς τῶν Ἀλβανῶν ξανάρχισαν καὶ οἱ πασάδες τοῦ βιλαετιοῦ τῶν Ἰωαννίνων καὶ οἱ σερασκέρηδες τῆς Ρούμελης ὑποχρεώθηκαν νὰ ὀργανώσουν ἐκστρατεῖες ἐναντίον τους γιὰ τὴν καταστολὴ ἐπαναστατικῶν κινημάτων⁶. Ἡ ἀνυπακοή, φανερὴ ἢ ὑποβόσκουσα, Ἀλβανῶν ἀρχηγῶν περιοχῶν τῆς Ἀλβανίας ἐξακολούθησε καὶ στὰ ἐπόμενα χρόνια, μὲ κατάλξη τὴν ἐπανάσταση τοῦ Γκιολέκα.

Ἀπὸ τὴ σύντομη ἀναδρομή, ποὺ κάλυψε τὸ διάστημα ἀπὸ τὸ 1822 ὡς τὸ 1850, καταδείχτηκε, στὶς γενικὲς τῆς γραμμῆς, ἡ ἀντίθεση καὶ ἡ συνεχὴς ἀντιδικία ποὺ ἐκδηλωνόταν μὲ διάφορους τρόπους ἀνάμεσα στὴν Πύλη καὶ στοὺς Ἀλβανοὺς ἀρχηγοὺς τῆς περιοχῆς, κυρίως κάτω ἀπὸ τὸ Γενοῦσο. Ὅλες οἱ ταπεινώσεις, ποὺ πῆραν ὀξύτατη μορφή μετὰ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Γκιολέ-

1) Βλ. β. π., σ. 366.

2) Βλ. Σπυρομήλιου, β. π., σ. 140, 149 καὶ Ἀραβαντινοῦ, β. π., σ. 379, 382, 384. Χαρακτηριστικὰ ὁ Ἀραβαντινὸς ἀναφέρει : διήρκει δὲ (τὸ 1824) ἡ μεταξὺ τῶν Ἀλβανῶν ἀλληλομαχία καὶ ἡ ἀχαλίνωτος πρὸς τὸ κακὸν ἐπιρρέπεια αὐτῶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου οἱ χριστιανοὶ τῆς Ἡπείρου βίον ἀβίωτον καὶ θρήνον καὶ οἶκτον ἄξιον ἔζων.

3) Βλ. Σπυρομήλιου, β. π., σ. 141 κ.ἐξ.

4) Τὶς προθέσεις αὐτὲς τῶν Ἀλβανῶν τίς πλήρωσε μὲ τὸ κεφάλι του ὁ Ἰσμαὴλ μπέης Βλιώρα (Αὐλώνα), ποὺ εἶχε ἐκλεγεῖ ἀρχηγὸς στὸ συνέδριο τοῦ Βερατιοῦ. Ἀποκεφαλίστηκε στὶς ἀρχὲς τοῦ 1829 στὰ Ἰωάννινα ὡς προδότης (βλ. Σπυρομήλιου, β. π., σ. 146).

5) Γιὰ τὴ συγκέντρωση τῶν Ἀλβανῶν ἀρχηγῶν καὶ τὴν ἐξόντωσή τους στὸ Μοναστήρι βλ. Σ. Ι. Παπαδόπουλου, Ἡ ἐπανάσταση στὴν Δυτικὴ Στερεὰ Ἑλλάδα (Μετὰ τὴν πτώση τοῦ Μεσολογγίου ὡς τὴν ὀριστικὴ ἀπελευθέρωσή της 1826 - 1832), Θεσσαλονίκη 1962, σ. 164 σημ. 2. καὶ 3, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

6) Παράδειγμα ἡ ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν ἐπαναστατῶν τῆς Σκόδρας τὸ καλοκαίρι τοῦ 1835.

κα, δημιούργησαν αίσθήματα άντεκδίκησης στους 'Αλβανούς, οί όποιοι βρίσκονταν τώρα σέ διαρκή αναβρασμό, έτοιμοι νά δημιουργήσουν άναταραχές τήν περιοχή τους, μέ γενικότερες έπιπτώσεις για τήν ασφάλεια τής όθωμανικής αύτοκρατορίας. Τόν κίνδυνο έπισήμανε ή Πύλη, ή όποία κι άποφάσισε γι' αυτό, άλλά και για άλλους λόγους, νά μεταβάλει τήν πολιτική της άπέναντι στην 'Αλβανία στα μέσα του 19ου αϊ.

Οί έλληνικές προξενικές άρχές στην "Ηπειρο διέγνωσαν όρθά τή σημασία του διορισμού του 'Ισμαήλ πασά ως βαλῆ τής 'Ηπείρου καί τής 'Αλβανίας και ύπογράμμισαν στίς έκθέσεις τους τήν πολιτική σκοπιμότητα που έξυπηρετούσε. Είχαν ήδη από καιρό ένημερώσει τήν έλληνική Κυβέρνηση για τά αίσθήματα των 'Αλβανών άπέναντι στην Πύλη και για τούς κινδύνους που έγκυμονούσε ή κατάσταση. Έγραφε π.χ. ό "Έλληνας πρόξενος από τήν Πρέβεζα τό Μάρτιο του 1850 : *Πολλάκις άνέφερον εις τό 'Υπουργείον τήν ήθικήν, τής 'Αλβανίας κατάσταση, και τό όποϊον πās 'Αλβανός τρέφει μίσος κατά τής έξουσίας, καθώς και τās αιτίας τής καταστάσεως ταύτης, αιτινες εισιν ή δια τόν στρατόν τής γραμμής κατ' έτος ενεργουμένη δια τής βίας νεοσυλλεξία καθ' όλην τήν 'Αλβανίαν, ή των παλαιών και νέων φόρων έπιβολή, όποϊων μέχρι προδ όλίγου ήτον άπηλλαγμένη, ή δια δόλου και άπάτης σύλληψις και έξορία όλων των ισχυρών τής 'Αλβανίας, ή άπογορευσις τής όπλοφορίας, ή εκ πάσης θέσεως άπομάκρυνσις αυτών, και τελευταίον ή παρὰ τής έξουσίας έπιδεικνυομένη προς τούς 'Αλβανούς περιφρόνησις. Δια τής τοιαύτης πολιτικής ή όθωμανική κυβέρνησις άπεξένωσεν άπ' αυτης τά πνεύματα των κατοίκων, και προετοίμαζεν έσωτερικούς περισπασμούς, οίτινες ήδύναντο και αυτην τήν Αύτοκρατορίαν νά κλονίσωσιν, έπὶ τῇ ύποθέσει ειλικρινούς και πραγματικής προσεγγίσεως των όθωμανών και χριστιανών κατοίκων τής 'Ηπείρου. Τήν προσέγγισιν ταύτην έπιθυμοῦν άπαντες οί φρόνιμοι τής 'Ηπείρου, άλλ' ή πραγματοποίησις αυτης άπαιτεῖ άνδρα μεγαλοφνῆ, άνδρα πολιτικόν, τοιούτου δέ άνδρός ή "Ηπειρος δυστυχώς στερεΐται έπὶ του παρόντος· ό έλληνικός άγών ενόμυνωσέ τήν "Ηπειρον και του αγαθοῦ τουτου!*

Ό διορισμός, λοιπόν, του 'Ισμαήλ πασά ως βαλῆ 'Ιωαννίνων άποσκοπούσε, κατά κύριο λόγο, στόν προσεταιρισμό των 'Αλβανών, τούς όποίους ή Πύλη είχε ταπεινώσει τά τελευταία χρόνια. 'Η παραπάνω όμως έκθεση του "Έλληνα προξένου άφήνει νά ύποτεθεῖ ότι ύπῆρχαν κι άλλοι λόγοι που επέβαλαν τήν τοποθέτηση του 'Ισμαήλ πασά στα 'Ιωάννινα. Διαφαίνονταν, ύποστηρίζει ό πρόξενος, τάσεις συνεργασίας χριστιανών και μουσουλμάνων κατοίκων τής 'Ηπείρου που θά μπορούσαν νά κλονίσουν τήν αύτοκρατορία. Με τήν άναφορά στους μουσουλμάνους κατοίκους πρέπει νά έννοοῦμε τούς 'Αλβανούς μουσουλ-

1) Βλ. τήν ύπ' αριθμ. 23/56 - 2/3/1850 έκθεση του Σ. Ρωσσέτου προς τό έλληνικό 'Υπουργείο των 'Εξωτερικών, ΑΥΕ - 1850 - 36/8, Προξενείον εις Πρέβεζαν.

μάνους, γιατί μόνο μ' αὐτοὺς ἡ προσέγγιση θὰ μπορούσε νὰ δημιουργήσει κινδύνους γιὰ τὴν Πύλη. Συνεργασία μὲ τοὺς ἄλλους Τούρκους, κατοίκους τῆς Ἡπείρου, πιστοὺς πάντα στὸ Σουλτάνο, θὰ ἦταν ἀδιανόητη.

Ἀπὸ ποῦ ὅμως ξεκινοῦσε ὁ Ἕλληνας πρόξενος γιὰ νὰ ὑποθέτει ὅτι ἦταν δυνατὴ μιὰ τέτοια συνεργασία, τὴν ὁποία μάλιστα θεωροῦσε δύσκολη τὴν ἐποχὴ ποὺ διατύπωνε τὶς κρίσεις του, ἐξ αἰτίας τῆς ἔλλειψης κατὰλληλης ἡγεσίας ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ πλευρά; Ἡ ἐξέταση τῆς κατάστασης ποὺ ἐπικρατοῦσε τότε στὴν Ἡπειρο καὶ στὴν Ἀλβανία θὰ δώσει κι ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτὴ μιὰ δευτερὴ ἐξήγηση γιὰ τὴν ἀπόφαση τῆς Πύλης νὰ διορίσει βαλὴ στὰ Ἰωάννινα τὸν Ἰσμαὴλ πασά. Ἡ Πύλη πίστευε ὅτι ἦταν πράγματι ἱκανὸς διοικητὴς γιὰ νὰ ἐπανασυνδέσει τὶς σχέσεις μεταξὺ Κράτους κι Ἀλβανίας.

Ὁ Ἀραβαντινὸς κάνει ὁρισμένες νύξεις¹, ποὺ δημιουργοῦν ἀπορίες, ὅταν ἀναφέρεται στὴν μετάβαση τοῦ προκατόχου τοῦ Ἰσμαὴλ, τοῦ Μπεκίρ Ρουστέμ πασά, στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ Νοέμβριο τοῦ 1849 καὶ στὴν ἀντικατάστασή του². Γράφει ὁ Ἀραβαντινὸς ὅτι ὁ Ρουστέμ πασὰς ζήτησε ὁ ἴδιος νὰ μεταβεῖ στὴν Πύλη γιὰ ν' ἀνακοινώσει σοβαρὰ πράγματα ποὺ ἀφοροῦσαν τὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε τότε στὴν Ἡπειρο καὶ θεωρεῖ ἄγνωστους καὶ περιέργους τοὺς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἀντικαταστάθηκε ὁ Ρουστέμ.

Στὰ ἐρωτηματικὰ τοῦ Ἀραβαντινοῦ θὰ μπορούσαμε σήμερα, μὲ τὴ μελέτη τοῦ ἀρχιεακοῦ ὕλικου, νὰ δώσουμε ἀπάντηση. Ὁ Ρουστέμ πασὰς εἶχε πράγματι ν' ἀνακοινώσει σοβαρὰ πράγματα στὴν Κυβέρνησή του καὶ ἡ ἀντικατάστασή του σχετιζόταν μὲ τὰ συμπεράσματα ποὺ προέκυψαν καὶ ποὺ ὁδήγησαν στὴ χάραξη νέας πολιτικῆς γραμμῆς γιὰ τὴν Ἡπειρο καὶ τὴν Ἀλβανία.

Στὴν Ἡπειρο, καὶ κυρίως στὰ Ἰωάννινα, φαίνεται ὅτι εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς περιφημῆς ἀγόρευσης τοῦ Ἰωάννη Κωλέττη στὴν Ἐθνοσυνέλευση (14 - 1 - 1844) ἡ διάδοσις τῆς Μεγάλης Ἰδέας³. Ὁ Κωλέττης, ποὺ ἀσκοῦσε ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἀκόμη ποὺ ὑπηρετοῦσε στὴν αὐλὴ τοῦ Ἀλῆ μεγάλη ἐπιρροὴ στοὺς συμπατριῶτες τοῦ Ἡπειρώτες, ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴ συγκινήσει τὶς καρδιές τους μὲ τὴ διακήρυξη τῆς Μεγάλης Ἰδέας, ποὺ γεννοῦσε ἐλπίδες γιὰ τὴν ἀνάκτηση τῆς ἐλευθερίας τους. Παρόλο ποὺ ὁ Κωλέττης δὲν ἐζήσε πολὺ γιὰ νὰ δώσει περισσότερα δείγματα τῆς συνέπειας τῆς πολιτικῆς του ποὺ

1) Βλ. Ἀραβαντινοῦ, ὁ. π. σ. 415.

2) Ὁ Ρουστέμ πασὰς ἔμεινε βαλὴς Ἰωαννίνων ἕνα χρόνο ἀκριβῶς. Ἐφτασε στὰ Ἰωάννινα στίς 18 Νοεμβρίου 1848 κι ἀναχώρησε γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη στίς 18 Νοεμβρίου 1849, χωρὶς νὰ ξαναγυρίσει. Εἶχε διαδεχτεῖ τὸν Ἰζέτ πασά.

3) Ὅσο κι ἂν ἀμφισβητεῖται ἡ ταύτιση διακηρύξεων καὶ προθέσεων, μὲ τὴν ἐφαρμογὴ ἀναλογικῆς ἐκ μέρους τοῦ Κωλέττη ὅταν βρισκόταν στὴν ἐξουσία, ἡ πατρότητα τοῦ ἰδανικοῦ ἀνήκει ἀναμφίβολα σ' αὐτόν. Μὲ τὴν ἀγόρευσίν του στὴ Βουλὴ γιὰ τὸ ζήτημα τῶν αὐτόχθονων καὶ ἐτερόχθονων κήρυξε καὶ θεμελίωσε τὴ Μεγάλῃ Ἰδέα.

ἀμφισβητείται, ἡ Μεγάλη Ἰδέα ἀπλώθηκε στοὺς ὑπόδουλους κι ἀποτέλεσε κίνητρο γιὰ δράση.

Τὴν ἐποχὴ πού βαλῆς στὰ Ἰωάννινα ἦταν ὁ Ρουστὲμ πασάς, ἡ Μεγάλη Ἰδέα διαδόθηκε τόσο πολὺ στὴν πόλη καὶ στὶς ἐπαρχίες, ὥστε ἀπὸ τὴν ἐξάπλωσή της καὶ τὴν ἀνεξέλεγκτη μύηση ἀνθρώπων δημιουργήθηκαν σοβαροὶ κίνδυνοι γιὰ τὴ ζωὴ πολλῶν προκρίτων. Τὸ ἐλληνικὸ ὑποπροξενεῖο Ἰωαννίνων θεώρησε ὑπεύθυνο γιὰ τὴ διάδοση τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὴν περιοχὴ τὸν Ἑλληνα πρόξενο στὴν Πρέβεζα Σ. Ρωσσέτο¹. Ὁ ὑποπρόξενος Ἰωαννίνων Τ. Κλέριτζ² κατηγόρησε ἀνοιχτὰ τὸ Ρωσσέτο, ὅτι ἀπὸ ἀπερισκεψία, ἀφέλεια, ὑπερβάλλοντα ζῆλο, χωρὶς νὰ πάρει συνωμοτικὰ μέτρα καὶ χωρὶς νὰ ἐπιλέξει κατάλληλα πρόσωπα, διέδωσε τὴ Μεγάλη Ἰδέα, μ' ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθεῖ ἐπισφαλὴς κατάσταση γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν τύχη πολλῶν ἐπιφανῶν προκρίτων. Κατὰ τὸν Κλέριτζ, ἡ ἀπερισκεψία τοῦ Ρωσσέτου ἦταν τέτοια, ὥστε τὸν ὀδήγησε στὸ σημεῖο νὰ ἐκμυστηρευθεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὸν ἴδιο τὸ βαλὴ τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ Ρωσσέτος ἀνέβηκε στὰ Ἰωάννινα ἀπὸ τὴν Πρέβεζα τὸ καλοκαίρι τοῦ 1849, γιὰ νὰ συναντηθεῖ μὲ τὸ Ρουστὲμ πασά· κι αὐτὸ γιὰ πρώτη φορὰ ὕστερα ἀπὸ τὸ διορισμὸ του ὡς προξένου.

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 44/14 - 2 - 1850 καὶ 55/25 - 2 - 1850 ἐκθέσεις τοῦ Κλέριτζ, πρὸς τὸν ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀναστάσιο Λόντο, *ΑΥΕ* - 1850 - 36/2, Προξενεῖον εἰς Ἰωάννινα.

2) Ὁ Τηλέσφορος Κλέριτζ, Ἀγγλος στὴν καταγωγὴ, διορίστηκε ὑποπρόξενος τῆς Ἑλλάδος στὰ Ἰωάννινα τὸ 1836. Προηγούμενως χρημάτισε ὑποπρόξενος τῆς Ἀγγλίας, ὑποπρόξενος τῆς Γαλλίας κι ἄμισθος ἐπιτετραμμένος τῶν ρωσικῶν υποθέσεων καὶ συμφερόντων στὰ Ἰωάννινα (βλ. *Ἀρχεῖον Ἑταιρείας Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν*). Ἀπὸ τὸ 1829 διηύθυνε τὸ αὐστριακὸ πρακτορεῖο πού εἶχε ἰδρυθεῖ στὰ Ἰωάννινα, ἀλλὰ παύτηκε ἀπὸ τὴ θέση του τὸ 1833, ὕστερα ἀπὸ αἴτηση τοῦ βαλῆ Ἰωαννίνων Ἰμὶν πασά, γιατί κατέκρινε δημόσια (μὲ δημοσιεύματα σ' ἐφημερίδες) τὴ στάση του, ὅταν ὁ Ἰμὶν ἀποπειράθηκε νὰ ἐξισλαμίσαι δυὸ Ἑλληνίδες (βλ. *Ἀραβαντινοῦ*, δ. π., σ. 392 - 394, 397 σημ. 1, 400 σημ. 1). Ὁ Κλέριτζ ἦταν δοκιμασμένος φιλέλληνας, ἔμπειρος διπλωμάτης, μὲ θάρρος γνώμης, μὲ πολλὰς γνωριμίες καὶ διασυνδέσεις μ' Ἑλλήνες, Ἀλβανούς, Τούρκους κι ἄλλους. Ἔτσι ἦταν σὲ θέση ν' ἀντλεῖ πολλὰς πληροφορίες, τίς ὁποῖες ἀξιοποιοῦσε κατὰ τρόπο ἀντικειμενικό. Ὁ *Σπυρομήλιος*, δ. π., σ. 227, σημειώνει ὅτι ἡ θέση τοῦ Κλέριτζ μέσα στὰ Ἰωάννινα, κοντὰ στὴ διοίκησιν καὶ στοὺς λίγους κρυφοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Γκιολέκα, τὸν διευκόλυνε νὰ ὑποβάλει στὴν Ἀθήνα λεπτομερεῖαι ἐκθέσεις, ἀπόλυτα ἀντικειμενικές. Ὁ ἴδιος ὁ Κλέριτζ ἔγραφε γιὰ τίς πηγὰς τῶν πληροφοριῶν καὶ τὴν ποιότητά τους: *Ὡς ἐκ τῆς διαρκοῦς πολυχρονίου διαμονῆς μου εἰς τὰ μέρη ταῦτα καὶ τῆς αἰσίον διαγωγῆς καὶ συμπεριφορᾶς μου, ἀποκτήσας καὶ τὴν ἀγάπην τῶν χριστιανῶν καὶ ὀθωμανῶν καὶ τὰς σχέσεις αὐτῶν, καὶ ὡς ἐκ τούτου δύναμαι νὰ πορίζωμαι καλῶς καὶ δύναμαι νὰ γνωστοποιῶ μόνον ἐμπιστευτικῶς εἰς τὸ Σεβαστὸν Ὑπουργεῖον τὰς πράξεις τοῦ νέου Σατράπου μετὰ τὸν ἐρχομὸν του ἐνταῦθα* (βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 74/28 - 3 - 1850 ἐκθέσιν του πρὸς τὸν Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν Λόντο, *ΑΥΕ* - 1850 - 36/2, Προξενεῖον εἰς Ἰωάννινα). Παρόλα αὐτὰ ὁ Κλέριτζ, δίνοντας πίστη, ἴσως περισσότερο ἀπ' ὅ,τι ἔπρεπε, σ' ὀρισμένους πηγὰς πληροφοριῶν του, ὑπερέβαλε μερικὰς φορὰς στὴν ἐκτίμησιν καταστάσεων.

Στὶς ἐπαφές πού εἶχε μὲ Ἕλληνες πρόκριτους τῆς πόλης καὶ τῆς ἐπαρχίας τοὺς μίλησε κι ἀγωνίστηκε, φαίνεται, νὰ τοὺς κατηχήσει στὴ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ. Μὲ τίς προϋποθέσεις πού γινόταν ἡ κατήχηση, ἦταν φυσικὸ νὰ διαρρέῦσει τὸ μυστικὸ καὶ νὰ γίνεи γνωστὸ στοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ στὸ Ρουστέμ πασά, στοὺς ὁποίους καὶ προκάλεσε τίς ἀνάλογες ἀντιδράσεις. Ὁ βαλῆς ἐπιδίωξε νὰ κατατοπιστεῖ πληρέστερα, πρὶν πάρει τὰ κατάλληλα μέτρα. Γι' αὐτὸ κατόρθωσε στὴ συνάντησή του μὲ τὸ Ρωσσέτο νὰ τοῦ ἀποσπάσει πλήρεις ὁμολογίες¹. Ἔτσι, μ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα στὰ χέρια του καὶ ἐπειδὴ ἔδειχνε ὅτι πιστεύει (ἄφηνε μάλιστα νὰ δημιουργηθεῖ τέτοια ἐντύπωση) ὅτι ἀνακάλυψε εὐρύτατη συνωμοσία ἐπαναστατικῆς μορφῆς, ζήτησε ἄδεια ἀπὸ τὴν Πύλῃ νὰ πάει στὴν Κωνσταντινούπολη γιὰ νὰ ἐνημερώσει ὁ ἴδιος τοὺς ἀρμόδιους γύρω ἀπὸ τὴ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ. Ἡ Πύλῃ τοῦ ἔδωσε τὴν ἄδεια κι ὁ Ρουστέμ ἀναχώρησε ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα στὶς 18 Σεπτεμβρίου 1849².

Πρὶν ἀναχωρήσει ὁ Ρουστέμ, ἄφησε νὰ διαδοθεῖ μ' ἐμπιστευτικὲς ἀνακοινώσεις σὲ συνεργάτες του ὅτι γινώριζε τὰ ὀνόματα ἀρκετῶν χριστιανῶν πού εἶχαν μυηθεῖ στὴ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ κι ὅτι ἤλπιζε νὰ τοὺς στείλει κατηγορούμενους στὴν Κωνσταντινούπολη. Τὰ ὀνόματα ὅμως τῶν χριστιανῶν πού θεωροῦνταν ἔνοχοι εἶχαν γίνει γνωστὰ καὶ στὴν Κωνσταντινούπολη καὶ οἱ ἐνδιαφερόμενοι εἰδοποιήθηκαν μυστικὰ ἀπὸ ὁμογενεῖς ἐκεῖ πὼς ἤδη ἦταν ὑποπτοὶ στὴν Πύλῃ, ἐπειδὴ προετοιμαζαν νέα ἐπανάσταση· ἔπρεπε γι' αὐτὸ νὰ προβοῦν σ' ἐνέργειες γιὰ ν' ἀποσοβήσουν τὸν κίνδυνο πού ἀπειλοῦσε καὶ τοὺς ἴδιους, ἀλλὰ καὶ τὴν περιοχὴ.

Οἱ κρινόμενοι ὡς ὑποπτοὶ ἀμέσως συνέταζαν ἀναφορά, πού ὑπογράφτηκε διὰ τὴν ἀκραν μυστικότητά της μόνον ἀπὸ τέσσερες Γιαννιώτες προύχοντες καὶ δώδεκα ἐγκριτοὺς Ζαγορίσιους, καὶ τὴν ἀπέστειλαν στὸν Πατριάρχη. Τὸν τελευταῖο τὸν παρακαλοῦσαν νὰ τοὺς ὑπερασπистεῖ καὶ νὰ διαλύσει τίς ὑποψίες τῆς Πύλης, σχετικὰ μὲ τὴ δῆθεν συμμετοχή τους σὲ συνωμοσία, γεγονὸς πού δημιουργοῦσε τὸν κίνδυνο νὰ συλληφθοῦν καὶ νὰ ὀδηγηθοῦν στὴν Κωνσταντινούπολη.

Ὁ Ρουστέμ πασὰς ἀνέφερε στὴν Πύλῃ, μόλις ἔφτασε στὴν τουρκικὴ πρωτεύουσα, ὅτι στὴν Ἠπειρο δὲν ὑπῆρχε ἡ ἀπαιτούμενη ἀσφάλεια καὶ ἡσυχία ἐπειδὴ ἡ περιοχὴ γειτόνευε μὲ τὴν Ἑλλάδα. Ἀκόμη, τὸ μεγαλύτερο μέρος τοῦ

1) Βλ. τὴν ὁ. π., ὑπ' ἀρθμ. 55/25 - 2 - 1850 ἔκθεση.

2) Βλ. ὁ. π. Ἡ κατατόπιση τῆς ὀθωμανικῆς κυβέρνησης ἀπὸ τὸ Ρουστέμ γιὰ τὸ θέμα τῆς διόδου τῆς Μεγάλῃς Ἰδέας ἦταν ἀσφαλῶς τὰ οὐσιώδη πράγματα πού ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινὸς ὁ. π., σ. 415. Φαίνεται ὅτι ὁ Ἀραβαντινός, πού δὲν ἀναφέρει στὴν «Χρονογραφία» του τίς πηγές τῶν πληροφοριῶν του γιὰ τὰ γεγονότα πού ἱστορεῖ, εἶχε ἴσως γνώση τοῦ περιεχομένου τῶν ἐκθέσεων τῶν Ἑλλήνων προξένων τῶν Ἰωαννίνων ἢ τουλάχιστον ἐνημερωνόταν ἀπ' αὐτούς. Αὐτὸ εἰκάζεται κι ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι αὐτὰ πού ἀναφέρει ἐπιβεβαιώνονται κι ἀπὸ τὴν ἐρευνα τοῦ σωζόμενου ἀρχεῖακοῦ ὕλικου.

πληθυσμού της ήταν χριστιανοί Έλληνες, οι όποιοι επηρεάζονταν από τη Μεγάλη Ίδέα που είχε διαδοθεί εύρύτατα. Παρουσίασε επίσης κατάλογο, στον όποιο συμπεριλαμβάνονταν 87 πρόκριτοι από τὰ Ίωάννινα καὶ οἱ σημαντικότεροι από τις ἐπαρχίες, ὡς μυημένοι στὴ Μεγάλη Ίδέα. "Αν ὅλες οἱ εἰσηγήσεις τοῦ Ρουστέμ γίνονταν ἀποδεκτές, τὰ Ίωάννινα καὶ ἡ Ἡπειρος γενικότερα θὰ θρηνοῦσαν πολλὰ θύματα. Οἱ προθέσεις του ὅμως ματαιώθηκαν, τουλάχιστον ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς τιμωρίας τῶν ἀνθρώπων πού ἐνοχοποιοῦσε, χάρις στὴν παρέμβαση καὶ τὴν παρασκηνιακὴς ἐνέργειες Ἰωαννιτῶν πού βρίσκονταν τότε στὴν Κωνσταντινούπολη¹.

Οἱ εἰσηγήσεις τοῦ Ρουστέμ, ὅταν ἔγιναν γνωστὲς στὰ Ίωάννινα, τρομοκράτησαν ἀλλὰ καὶ λύπησαν τοὺς χριστιανούς καὶ προπαντὸς τοὺς προύχοντες. Κι αὐτὸ γιατί ὅλοι κατανοοῦσαν πὼς ἡ ἀποδοχή τους θὰ δημιουργοῦσε δυσχερῆστατη κατάσταση στὴν Ἡπειρο καὶ στὸν πληθυσμὸ της. Ἐξηγεῖται γι' αὐτὸ τὸ λόγο - καὶ κατὰ τοὺς ἰσχυρισμούς τοῦ Κλέριτζ - ἡ καταφορά τῶν Ἰωαννιτῶν ἐναντίον τοῦ προξένου Ρωσσέτου πού διέδωσε, μὲ τὸν τρόπο πού ἀναφέρθηκε, τὴ Μεγάλη Ίδέα σὲ χριστιανούς ἀλλὰ καὶ σὲ μουσουλμάνους.

"Ὅσο κι ἂν οἱ πληροφορίες καὶ ἡ κριτικὴ τοῦ Κλέριτζ γιὰ τὴν ἐνέργειες τοῦ Ρωσσέτου πρέπει ν' ἀντιμετωπίζονται μὲ κάποια ἐπιφύλαξη, ἡ βᾶσις τοῦ περιεχομένου τῶν ἐκθέσεων του δὲν πρέπει ν' ἀμφισβητηθεῖ. Ἡ ἐπιφύλαξη ξεκινάει ἀπὸ τὴν τάση του νὰ ἐξογκώνει μερικὲς φορές τὰ γεγονότα ἢ νὰ κάνει προεκτάσεις σὲ πληροφορίες πού συνέλεγε, οἱ ὁποῖες ὅμως δὲν ἀνταποκρίνονταν στὴν πραγματικότητα. Σ' αὐτὸ πρέπει νὰ προστεθεῖ καὶ ἡ προσωπικὴ του ἀντίθεση μὲ τὸ Ρωσσέτο. Ἡ ἀντιδικία τους εἶχε φτάσει σὲ τέτοιο σημεῖο, ὥστε ὁ Κλέριτζ ἀγνοοῦσε ἐντελῶς τὸ Ρωσσέτο, παρὰ τὸ ὅτι ἦταν προϊστάμενός του², καὶ δὲν τὸν ἐνημέρωνε γιὰ τὴν ἐνέργειά του, οὔτε κοινοποιοῦσε ἀντίγραφα τῶν ἐκθέσεών του³. Ἡ ἀντίθεσή τους φαίνεται ὅτι εἶχε βασικὴ αἰτία τὴν προσπάθεια πού κατέβαλε ὁ Ρωσσέτος, κατὰ τὴν πρώτη του ἐπί-

1) Βλ. τὴν ὁ. π., ὑπ' ἀριθμ. 55/25 - 2 - 1850 ἐκθεση.

2) Μᾶχρι τὸ 1850 ἡ διπλωματικὴ ἐκπροσώπηση τῆς Ἑλλάδος στὰ Ίωάννινα γινόταν ἀπὸ ὑποπρόξενο πού υπαγόταν στὸν πρόξενο τῆς Πρέβεζας. Τὴ χρονιά αὐτὴ τὸ ὑποπρόξενο Ἰωαννίνων προάγεται σὲ πρόξενο κι ἀντίθετα τὸ πρόξενο τῆς Πρέβεζας ὑποβιβάζεται σὲ ὑποπρόξενο.

3) Ὁ Κλέριτζ ἔγραψε χαρακτηριστικά : "Ὡς παλαιός, πιστός, καὶ ἀφοσιωμένος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ὑπάλληλος, εἰς μόνην τὴν Ὑμετέραν Ἐξοχότητα ἀναφέρω τοσοῦτον ἐμπιστευτικὰς εἰδήσεις καὶ ὅχι εἰς ἄλλον, ἀλλ' οὔτε καὶ εἰς τὸν ἐν Πρεβέζῃ Ἑλληνικὸν Πρόξενον ὡς μὴ φυλάττοντα μυστικότητα καὶ γνωστὸν κατὰ τοῦτο, καὶ παρακαλῶ, ὥστε νὰ διαταχθῇ ὁ ἐν Βονίτζῃ κύριος Ἐπαρχος, ὡς καὶ ὁ ἐν Κερκύρα ὑποπρόξενος, ν' ἀποστείλουν ἀπ' εὐθείας εἰς ἐμὲ τοὺς Ὑμετέρους φακέλους (βλ. ὁ.π., ὑπ' ἀριθμ. 44/14-2-1850 ἐκθεσὴ του). Ὁ Ρωσσέτος πάλι, στὴν ὁ.π., ὑπ' ἀριθμ. 23/56 - 2/3/1850 ἐκθεσὴ του ἐξέφραζε τὰ παράπονά του στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν γιὰ τὴ στάση τοῦ Κλέριτζ καὶ γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν τὸν ἐνημέρωνε.

σκεψῇ στὰ Ἰωάννινα, νὰ διαδῶσει εὐρύτατα τὴ Μεγάλη Ἰδέα, χωρὶς νὰ παίρνει τὰ ἀπαραίτητα μέτρα γιὰ νὰ μὴ γίνῃ γνωστὴ ἡ κίνηση στοὺς Τούρκους. Ὁ Κλέριτζ κι ἄλλοι πρόκριτοι τῶν Ἰωαννίνων προσπάθησαν νὰ πείσουν τὸ Ρωσ-σέτο ὅτι ἔπρεπε νὰ σταματήσῃ τὶς μὴσεις, γιατί δημιουργοῦνταν κίνδυνος γιὰ τὸν πληθυσμό, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὸ πετύχουν¹.

Ὁ Ρωσσέτος, ποὺ δὲ γνώριζε τὸ περιεχόμενο τῶν ἐκθέσεων τοῦ Κλέριτζ, ἀλλὰ οὔτε καὶ ἐνημερώθηκε, φαίνεται, ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο γιὰ τὶς κατηγορίες ποὺ ἐκτοξεύονταν ἐναντίον του, ἐπιβεβαίωσε ἑμμεσα τοὺς ἰσχυρισμοὺς τοῦ Κλέριτζ μὲ τὰ ὅσα ἔγραψε γιὰ τοὺς κινδύνους ποὺ δημιουργήθηκαν γιὰ τοὺς Γιαννιώτες. Κρίνοντας τὴν πολιτικὴ τοῦ Ρουστὲμ πασᾶ, κατὰ τὴ διάρ-κεια τῆς θητείας του ὡς διοικητῇ τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων², ἔγραφε χαρα-κτηριστικά : *Ὁ Ρουστὲμ πασᾶς διοίκησας τὴν Ἀλβανίαν καὶ Ἡπειρον ἐπὶ δύο περίπου ἔτη οὐδὲν καλὸν ἔπραξεν ὑπὲρ τῶν τόπων τούτων· ἐπεριποιεῖτο μὲν καὶ ἐκολάκευε τοὺς Χριστιανούς, ἀλλὰ ἐπὶ τῷ δολίῳ σκοπῷ τοῦ πληρο-φορῆται τοὺς διαλογισμούς των, καὶ κατασκοπεύῃ τὰς πράξεις των.* Ἀπὸ τὴν κολακεία τοῦ Ρουστὲμ δὲν ξέφυγε φαίνεται οὔτε ὁ Ρωσσέτος, μ' ἀποτέλεσμα νὰ ἐκμυστηρευθεῖ σ' αὐτὸν πράγματα σχετιζόμενα μὲ τὴ Μεγάλη Ἰδέα, τὰ ὁ-ποῖα ὁ βαλῆς ἐκμεταλλεύθηκε μὲ τὸν τρόπο ποὺ ἀναφέρθηκε. Ὁ διωγμὸς τῶν προκρίτων τῶν Ἰωαννίνων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν πρέπει ὅπωςδήποτε νὰ συνδυα-στεῖ μὲ τὶς ἄστοχες ἐνέργειες τοῦ Ρωσσέτου, γιατί ὁ Κλέριτζ, ἔστω κι ἂν ὑπερέβαλε τὰ γεγονότα, ζοῦσε ἀπὸ κοντὰ τὴν κατάσταση, ἐρχόταν σὲ καθημε-ρινὴ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Γιαννιώτες, οἱ ὁποῖοι τοῦ ἐκμυστηρεύονταν καὶ τὶς ἐλπίδες καὶ τοὺς φόβους τους. Πιθανὸν νὰ συνήργησαν στὴν ἀπόφαση τοῦ Ρουστὲμ νὰ εἰσηγηθεῖ στὴν Πύλῃ τὴ σύλληψή τους κι ἄλλοι παράγοντες, ὅπως οἱ καταγ-γελίες τοῦ Ἀρίφ μπέη Ἀλῆ Φαρμάκη καὶ οἱ ἀναφορὲς τοῦ Τούρκου προξένου στὴν Κέρκυρα Κονεμένου³. Ἡ βασικὴ ὅμως αἰτία πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ στὴ ἐνημέρωση τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν σχετικὰ μὲ τὴ διάδοση τῆς Μεγάλης Ἰδέας. Οὔτε ἐξἄλλου μπορεῖ νὰ γίνῃ πιστευτὸ ὅτι ὁ Ρουστὲμ ἐνοχοποίησε στὴν ὀθω-μανικὴ Κυβέρνηση τοὺς εὐύποληπτότερους ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς Ἡπεί-ρου καὶ τῆς Ἀλβανίας κι ἀξίωσε μετὰ ν' ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ τὰ μέρη αὐτά⁴, ἂν ἡ ἀπόφασή του νὰ εἰσηγηθεῖ ἓνα τόσο σοβαρὸ μέτρο ἐναντίον ἑκατοντάδων

1) Δὲν ἐλλείψαμε ὅμως ἐν καιρῷ - σημειώνει ὁ Κλέριτζ στὴν ὑπ' ἀριθμ. 55/25 - 2 - 1850 ἐκθεσή του - κατ' ἀρχάς νὰ ἐμποδίσωμεν τόσον ἐγὼ, ὡς καὶ τινες ἐδῶ Ἕλληνες, εἰλικρινῶς ἀγαπῶντες τὴν Ἑλληνικὴν πρόοδον, συμβουλευόντες τὸν Προξενον ἀπὸ τὴν ἀσυ-στόλως διάδοσιν εἰς τὸν τυχόντα οὕτω βλαβεράν μᾶλλον καὶ ὄχι ὠφέλιμον μεγάλην Ἰδέαν, ἀλλ' εἰς μάλιστα ἀπέβησαν.

2) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 23/56 - 2/3/1850 ἐκθεσή του.

3) Βλ. τὴν ὁ. π. ἐκθεση.

4) Βλ. ὁ. π.

προκρίτων του βιλαετιού δε στηριζόταν σε προσωπικές εμπειρίες. Και στο σχηματισμό αυτών συνέβαλε με τις εκμυστηρεύσεις του κι ο Ρωσσέτος.

Και οι δυο ελληνικές προξενικές αρχές, της Πρέβεζας και των Ίωαννίνων, με την αναγγελία της τοποθέτησης του Ίσμαήλ πασά ως βαλῆ Ίωαννίνων, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η απόφαση της Πύλης είχε πολιτική σημασία. Ἀπέβλεπε στον προσεταιρισμό των Ἀλβανῶν, οι οποίοι είχαν παραγκωνιστεί μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ πασά. Πρέπει τώρα, ὕστερα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ παραθέσαμε, νὰ προσέξουμε καὶ τὴν ἄλλη οὐσιώδη πλευρὰ τῆς πολιτικῆς σημασίας τῆς ἀπόφασης. Ὅτι δηλαδὴ ὁ προσεταιρισμὸς τῶν Ἀλβανῶν δὲν ἀποσκοποῦσε μόνο στὴν ἐξουδετέρωση κινδύνων ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τὶς καταδιώξεις καὶ τὶς ταπεινώσεις τους¹, ἀλλὰ καὶ κινδύνων ποὺ θὰ δημιουργοῦνταν ἀπὸ πιθανὴ σύμπραξη τῶν δυσαρεστημένων Ἀλβανῶν καὶ τῶν ὑπόδουλων Ἑλλήνων ποὺ εἶχαν ἤδη μυηθεῖ στὴ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ.

Ἄν καὶ οἱ εἰσηγγεῖς τοῦ Ρουστέμ πασά γιὰ τὴ σύλληψη καὶ διώξη ἀριθμοῦ προκρίτων Ἑπειρωτῶν δὲν ἔγιναν τελικὰ ἀποδεκτὲς ἀπὸ τὴν Πύλη, στὴν ὁθωμανικὴ Κυβέρνηση δημιουργήθηκε ἡ ὑποψία ὅτι ἡ Ἑπειρος ἦταν μιὰ περιοχὴ στὴν ὁποία ἀναπτύσσονταν ἐπαναστατικὲς ζυμώσεις ἐπικίνδυνες γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς αὐτοκρατορίας. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτό, κατὰ τὶς πληροφορίες τοῦ ὑποπροξενίου Ἰωαννίνων, ἀποφάσισε νὰ στείλει στὰ Ἰωάννινα ἐπίτηδες ἄνθρωπον μετημφιασμένον διὰ νὰ πληροφορηθῇ κατασκόπως, ἂν οἱ κάτοικοι τῶν μερῶν τούτων Χριστιανοὶ εὐρίσκονται ἐν ἡσυχίᾳ ἢ εἶναι ἐτοιμοὶ νὰ δράξωσι τὰ ὄπλα εἰς ἐπανάστασιν, ὡς τινες ζωγραφίσαντες τὰ μέρη ταῦτα ἐπρόσαςαν τοιαύτην κηλὶδα ἐνεκα τῆς διαδοθείσης ἀπερισκέπτως καὶ ἀναφανδὸν Μεγάλῃς Ἰδέας καὶ ἀπὸ ἐπίσημον ἄνδρα ἐνταῦθα². Ὅλες αὐτὲς οἱ πληροφορίες κρατοῦσαν σὲ διαρκὴ ἀγωνία τοὺς Γιαννιώτες, γιατί φοβοῦνταν τὶς συνέπειες ἀπὸ τὴν κοινολόγησιν τῶν μῆψεων στὴ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ καὶ τῶν ὑποψιῶν ποὺ εἶχαν δημιουργηθεῖ στὴν Πύλη γιὰ τὴ νομιμοφροσύνη τους. Ἡ ἀγωνία τους γινόταν ἀκόμη μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν ἄγνοια τῶν προθέσεων τοῦ νέου σατράπη τῆς Ἑπείρου ἀπέναντί τους³.

1) Ὁ Ρωσσέτος στὴν ὑπ' ἀριθμ. 23/56 - 2/3/1850 ἐκθεσὴ τοῦ ἀνέφερε συνοπτικὰ τοὺς λόγους τῆς δυσἀρέσκειας τῶν Ἀλβανῶν ποὺ παραθέσαμε. Ἀνάλογες παρατηρήσεις κάνει στὴν ὑπ' ἀριθμ. 56/25 - 2 - 1850 ἐκθεσὴ τοῦ κι ὁ Κλέριτζ: "Ἐκτοτε λοιπὸν (μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ) ἤρχισε νὰ ὀπισθοδρομῇ τὸ ἀγέρωχον τῶν Ἀλβανῶν, καὶ μᾶλλον διὰ τοῦ ἐν Βιτωλίοις πρᾶχθέντος καὶ ἐπιτυχηθέντος στρατηγήματος τοῦ τότε Στρατάρχου Κιτάγια (Κιουταχῆ) κατὰ τῶν ἐκεῖ συναχθέντων Ἀλβανῶν, διὰ δὲ τῆς ἀποστασίας τοῦ Γκιουλέκα... καὶ ἐξορισθέντων εἰς Ἰκόνιον τῶν σημαντικωτέρων Ἀλβανῶν, ἀπώλεσε πλέον πᾶσαν ἰσχὺν ἡ Ἀλβανία καὶ ἐμηδαμνήσθη, καὶ διότι οἱ κάτοικοι ταύτης ἔζων ὑπὸ μισθοδοσίαν καὶ ἐξασκούμενοι συγχρόνως τοῦ φυσικοῦ των ἔργου, τὴν λεηλασίαν.

2) Ὑπονοεῖται ὁ πρόξενος Ρωσσέτος. Βλ. τὶς ὑπ' ἀριθμ. 44/14 - 2 - 1850 καὶ 55/25 - 2 - 1850 ἐκθέσεις τοῦ Κλέριτζ.

3) Βλ. τὴν ὁ.π., ὑπ' ἀριθμ. 55/25 - 2 - 1850 ἐκθεσὴ.

Στοὺς λόγους ποὺ ἀναφέρθηκαν ὅτι ὑπαγόρευσαν τὴν ἀλλαγὴ τῆς πολιτικῆς τῆς ὀθωμανικῆς Κυβέρνησης ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανοὺς, πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ γενικότερα αἰτία ποὺ συναρτῶνται μὲ τὴν ἐξωτερικὴ πολιτικὴ τῆς Τουρκίας. Στὰ μέσα τοῦ 19ου αἰ., ἀλλὰ καὶ νωρίτερα, ἰδιαίτερα μετὰ τὴν πρωθυπουργοποίηση τοῦ Κωλέττη, ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἦταν ἐχθρικὴ ἀπέναντι στὴν Ἑλλάδα¹. Ἡ ἀντίθεση, ἐκφραστὴς τῆς ὁποίας ἦταν ὁ Βρετανὸς πρεσβευτὴς στὴν Ἀθήνα E. Lyons, πῆγαζε ἀπὸ τὴν αὐξοῦσα ἐπιρροὴ τῆς γαλλικῆς πολιτικῆς καὶ ἀπὸ τοὺς γενικότερους φόβους τῆς Ἀγγλίας μήπως ἡ Γαλλία, μὲ ὀρμητήριό τὸ Ἀλγέρι ποὺ κατεῖχε τότε, ἐπεκτείνει σὲ μόνιμη βάση τὴν ἐπιρροὴ της στὴν Ἰσπανία καὶ στὴν Ἑλλάδα καὶ μεταβάλλει ἔτσι τὴ Μεσόγειο σὲ δική της θάλασσα².

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Κωλέττη ἡ βρετανικὴ πολιτικὴ ἐξακολοῦθησε νὰ εἶναι ἐχθρικὴ, κυρίως γιὰ λόγους ἀντίθεσής της πρὸς τὴ γαλλικὴ, παρὸλο ποὺ αὐτὴ ἄρχισε νὰ ἐξασθενίζει πρὸς ὄφελος τῆς ρωσικῆς. Στὴν ἐξομάλυνση τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὴν Ἀγγλία καὶ στὴν Ἑλλάδα δὲν ὀφείλεσε οὔτε ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ Lyons, γιατί καὶ ὁ T. Wyse ποὺ τὸν διαδέχτηκε τήρησε τὴν ἴδια τακτική³.

Τὸ 1850 οἱ ἑλληνοαγγλικὲς σχέσεις μπῆκαν στὴν πιὸ ὀξύτερη φάση τους, ἐξ αἰτίας τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν ἀγγλικὸ στόλο, μὲ ἀφορμὴ τὸ ἐπεισόδιο τοῦ Ἑβραίου Πατσίφικο⁴. Κατὰ τὴν κρίση τῶν ἑλληνοαγγλικῶν σχέσεων, ὅπως ἐπανειλημμένα θὰ συμβεῖ καὶ στὸ μέλλον, ἡ στάση τῆς Ἀγγλίας ἀπέναντι στὴν Τουρκία ἦταν φιλικὴ καὶ ἀπέβλεπε στὴν ἐνίσχυση καὶ διατήρηση τοῦ «μεγάλου ἀσθενοῦς», ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ ὁποίου ἡ Ἀγγλία πίστευε ὅτι ἐξυπηρετοῦνταν τὰ συμφέροντά της.

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ πλαίσιο τῶν σχέσεων Ἀγγλίας - Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν καὶ οἱ πληροφορίες γιὰ ἐπέμβαση τῆς Ἀγγλίας στὸ θέμα τοῦ διορισμοῦ τοῦ Ἰσμαὴλ πασᾶ ὡς βαλῆ Ἰωαννίνων. Κατὰ τὸν Κλέριτζ, ποὺ - παρὰ τὶς ὀρισμένες ὑπερβολές - δὲν ἀμφισβητεῖται ἡ ἀξιοπιστία τῶν ἐκθέσεών του, στὸ διορισμὸ τοῦ Ἰσμαὴλ συνήργησε πολὺ ἡ Ἀγγλία. *Ἡ Ἀγγλία - ἔγραφε - ἐποφθαλμιᾷ τὴν Ἀλβανίαν πρὸ χρόνων, καὶ ἰδίως τὴν Τζαμουριαν, ὡς γειτόνισσαν τῶν Ἰονικῶν νήσων. Οἱ κάτοικοι τῆς Τζαμου-*

1) Βλ. γενικὰ John Thomas Malakasses, The Diplomatic Position of Kolettis vis a vis France and England. A Brief Analysis of the Factors involved in the Foreign Policy of the First Greek Constitutional Ministry, (Ἀθωδώνη), τ. 4 (1975), σ. 399 - 405.

2) Βλ. Σπ. Μαρκεζίνη, Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, τ. 1', σ. 218.

3) Βλ. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, «Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν», τ. II', σ. 138.

4) Βλ. γενικὰ γιὰ τὸ ἐπεισόδιο E. Driault - M. Lhéritier, Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours, τ. 2, Paris 1925, σ. 328 κ. ἐξ.

ρίας, Ὁθωμανοὶ ἀείποτε, εἶναι ἔντρομοι, καὶ μᾶλλον, ὅταν βλέπωσιν ἀγγλικά πλοῖα παραπλέοντα ἀπέναντι τῶν λιμένων της, ὁ δὲ σημαντικώτερος τοιοῦτος, καὶ ἔχων τὴν μείζονα ἐπιρροὴν ὀθωμανὸς τοῦνομα Τζαφὲρ Ντέμος, ἔλαβεν ἀπὸ τινος ἥδη καιροῦ ἀγγλικὴν ὑπερᾶσπισιν, ὡς διαμείνας δῆθεν εἰς Κέρκυραν ὀλίγα ἔτη¹. Ὁ Κλέριτζ φαίνεται νὰ πιστεύει ἀπόλυτα ὅτι ἡ ἀγγλικὴ ἐπιρροὴ καὶ ραδιουργία συνήργησαν στὸ διορισμὸ τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ² κι ὅτι ἡ Ὑψηλὴ Πύλη πείστηκε ἀπὸ τὸν Ἀγγλο πρεσβευτὴ στὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ πραγματοποιήσῃ τὴ μεταβολὴ στὴ διοίκηση τοῦ βιλαετιοῦ Ἰωαννίνων, γιατί ἡ Ἀλβανία, ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων, ἔπρεπε νὰ εἶναι ἰσχυρὴ καὶ ἐτοιμὴ γιὰ κάθε ἐνδεχόμενον, ἐπειδὴ ἡ Μεγάλῃ Ἰδέᾳ εἶχε ἤδη διαδοθεῖ στὸν Ἡπειρωτικὸ χῶρον³.

Δὲν εἶναι ἄσχετη μὲ τίς ἐπιδιώξεις τῆς Ἀγγλικῆς πολιτικῆς στὸ χῶρον αὐτὸ⁴ καὶ ἡ περίπτωσις τῶν συχνῶν διελύσεων Ἀγγλικῶν πολεμικῶν ἀπέναντι ἀπὸ τίς Ἡπειρωτικὲς καὶ Ἀκαρνανικὲς ἀκτές. Τίς κινήσεις τοὺς εἶχαν ἐντολὴ οἱ ὑποπρόξενοι στὴν Πρέβεζα νὰ τίς παρακολουθοῦν, καθὼς καὶ τὴν παρουσία ὑψηλῶν προσώπων τῆς διοίκησης τῆς Ἑπτανήσου, ἀκόμη καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀγγλου ἀρμοστῆ, στὴν περιοχὴ. Ἔτσι, τὸ Μάιο τοῦ 1851, ὁ ὑποπρόξενος Πρεβέζης ἐνημερώνει τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν γιὰ τίς κινήσεις τοῦ ἀγγλικοῦ ἀτμοκίνητου «Ὁ Τρομερός», τοῦ ὁποῖου ὁ πλοίαρχος, ὅταν προσορμίστηκε στὴ Λευκάδα, στίς 10 - 5 - 1851, προσκάλεσε σὲ γεῦμα τὸ στρατηγὸ Θεόδωρο Γρίβα. Ὁ τελευταῖος ἀποποιήθηκε τὴν πρόσκληση. Ὁ ὑποπρόξενος, γιὰ νὰ συγκεντρώσῃ θετικὰς πληροφορίες γιὰ τὸ σκοπὸ τῶν κινήσεων τοῦ ἀτμοκίνητου, ἔστειλε ἐπίτηδες τὸ γραμματεῖα τοῦ ὑποπροξενείου στὴν Ἀγία Μαύρα μὲ τὴν πρόφασιν ἀγορᾶς ὕλικου⁵. Τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1851 ὁ ἴδιος ὑποπρόξενος μὲ ἐκτενεῖς ἐκθέσεις του ἀναφέρεται στὴν ἄφιξιν καὶ στὴν παραμονὴ τοῦ Ἀγγλου ἀρμοστῆ τῆς Ἑπτανήσου στὴν περιοχὴ τῆς Πρέβεζας. Κατὰ τίς ἐκθέσεις, ὁ ἀρμοστὴς ἀποβιβάστηκε στίς ἀρχὰς Ὀκτωβρίου στὴ θέσιν «Κόκκινον» καὶ προχώρησε μὲ τὴ συνοδεία του ὡς τὴ «Σάλτσαινα», ὅπου ἔμειναν ὀλόκληρη μέρα ἀσχολούμενοι μὲ τὸ κυνήγι. Τὴν ἐπόμενη ἀποβιβάστηκαν στὴ Νικόπολιν, προχώρησαν στὰ χωριά Μιχαλίτσι καὶ Φλάμπουρα καὶ ἔφτασαν μέχρι τὸν ποταμὸ Λοῦρο. Ὑστερα ἀπὸ παραμονὴ δυὸ ἡμερῶν ἐκεῖ, πῆγαν στὸ ἰχθυοστροφεῖο τῆς Σαλαώρας, ξαναγύρισαν στὴ θέσιν «Μάζομα» καὶ πεζοπορώντας ἔφτασαν στὸ Μύτικα, ἀπ' ὅπου τὸ ἀτμοκίνητο παρέλαβε τὸν ἀρμοστὴ καὶ τὴ συνοδεία του. Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ ὑποπροξένου, ποὺ πρέπει ν' ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητά, ἡ περιοδεία αὕτη τοῦ

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 56/25 - 2 - 1850 ἐκθεση.

2) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 55/25 - 2 - 1850 ἐκθεση.

3) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 56/25 - 2 - 1850 ἐκθεση.

4) Βλ. τὴν ὁ. π., ὑπ' ἀριθμ. 56/25 - 2 - 1850 ἐκθεση.

5) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 25/22 - 5 - 1851 ἐκθεση τοῦ ὑποπροξένου Πρεβέζης Α. Κόντη πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ - 1851 - 36/2, Προξενεῖα εἰς Ἡπειρον.

Ἀρμοστοῦ δὲν ἐπεριορίζετο εἰς τὸν ἀπλοῦν σκοπὸν τοῦ κυνηγῆσαι, καὶ πρὸ πάντων διότι ὁ μετ' αὐτοῦ Συνταγματάρχης τοῦ μηχανικοῦ κατεγίνετο πανταχόθεν σκιογραφῆσαι, ὃ κατὰ τὴν ἀσθενῆ γνώμην μου, δεικνύει ὅτι ὁ κύριος σκοπὸς τῆς περιοδεΐας ταύτης ἦτο νὰ θεωρήσῃ προσωπικῶς τὰς θέσεις ἐφ' ὧν περιῆλθον, διὰ λόγους ἀνωτέρους τῆς κυνηγεσίας¹...

Πρέπει νὰ σημειωθεῖ, ὡς ἀναγκαία συνάρτηση στῆ διερεύνηση τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὴν Ἀγγλία καὶ στὴν Ἑλλάδα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἔστω καὶ στὸ ἐπίπεδο τῆς κατώτερης βαθμίδας τῆς διπλωματικῆς ἐκπροσώπησης, ὅτι ὁ Ἑλληνας ὑποπρόξενος στὴν Πρέβεζα δὲν εἶχε καθόλου καλὰς σχέσεις μὲ τὸν Ἀγγλο συνάδελφό του. Τὸ γεγονὸς ὑποχρέωσε τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν νὰ προβεῖ σὲ συστάσεις γιὰ ὁμαλοποίηση τῶν σχέσεων μὲ τὸν Ἀγγλο πρόξενον, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἂποψη ὅτι τὰ συμφέροντα τῆς Ἑλλάδος ἀπαιτοῦσαν νὰ βρίσκονται οἱ διπλωματικοὶ ἐκπρόσωποι τῆς χώρας σὲ πλήρη ἀρμονία μὲ τὸ Βρετανικὸ πρόξενεῖο. Φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ ἀντίθεση δὲν ξεκινοῦσε ἀπὸ προσωπικὰ αἵτια, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἀντίδραση τοῦ Ἀγγλικοῦ προξενείου γιὰ ἐξουδετέρωση ἐνεργειῶν τοῦ Ἑλληνα ὑποπρόξενου· αὐτό, ὅπως ἦταν φυσικὸ, ἀπέβαινε σὲ βάρος τῶν ἐλληνικῶν συμφερόντων, πράγμα πού δὲν ἦταν τυχαῖο καὶ πρέπει ν' ἀναχθεῖ στὸ γενικότερο πλῆγμα τῶν τότε σχέσεων Ἀγγλίας καὶ Ἑλλάδος. Ὁ ὑποπρόξενος ἀπάντησε χαρακτηριστικὰ: Ὡς μοὶ συγχωρήσῃ... ἡ Ὑμετέρα Ἐξουχότης νὰ τῆς παρατηρήσω ὅτι δὲν ἀγνοῶ καὶ ἐγὼ τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος, καὶ ὅτι πάντοτε ἐνήργησα καὶ ἐνεργῶ συμφῶνως καὶ ἀκριβῶς μετ' αὐτῶν, καὶ οὐδὲ παραλείπω τὴν ὀφειλομένην πολιτικὴν διαγωγὴν, ἀναλόγως τῶν ὑποθέσεων καὶ τῶν περιστάσεων. Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλάκις συμβαίνει νὰ μοὶ ἀντενεργοῦσιν ἀντὶ νὰ μὲ συνδράμωσιν, τότε φυσικῶς τῷ λόγῳ ὀφείλω καὶ ἐγὼ νὰ πράξω ὡς πρέπει καὶ ὡς συμφέρει, συμφῶνως πάντοτε μὲ τὰ καθήκοντά μου, καὶ μὲ τὸ συμφέρον τῆς πατρίδος. Καὶ πιδὶ κάτω : ...μετὰ τῶν ἀρχηγῶν ὀθωμανῶν ἐν πλήρει ἀρμονίᾳ εἶμαι μετ' αὐτῶν.... Τούτου ἕνεκα οὐχὶ μόνον δὲν ἔχω ἀνάγκην τῆς συνδρομῆς τοῦ Βρετανικοῦ Προξένου, ἀλλ' οὔτε ἡ μεγίστη ἐπιρροή αὐτοῦ ἡδυνήθη νὰ μὲ δυσκολεύσῃ ἐπὶ τῶν ἐργασιῶν μου, ὡσάκις διὰ τὰς βλέψεις αὐτοῦ ἐβουλεύθη νὰ μὲ ἐνοχλήσῃ².

Ἄν ληφθεῖ ὑπόψιν ἡ ὅλη στάση τῆς Ἀγγλίας ἀπέναντι στὴν Ἑλλάδα αὐτὴ τὴν ἐποχὴ, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀναμφισβήτητὴ ἐξάπλωση τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὴν Ἠπειρο καὶ τὴν πιθανότητα συνεργασίας Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν σ' ἐπαναστατικὰ κινήματα, πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ ἀπόφαση τῆς Πύλης γιὰ μεταβολὴ τῆς πολιτικῆς ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανούς ἐνισχύθηκε σημαντικὰ καὶ ἀπὸ

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 78/8 - 10 - 1851 ἐκθεση τοῦ Κόντη πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ - 1851 - 36/2, Προξενεῖα εἰς Ἠπειρον.

2) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 44/28 - 8 - 1851 ἀναφορὰ τοῦ Κόντη πρὸς Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ὅ.π.

τὴν παρέμβαση τῆς Ἀγγλίας. Τὴν τελευταία τὴ συνέφερε ἡ ὑπαρξὴ μιᾶς ἰσχυρῆς ἀλβανικῆς ἐθνότητος, ἐτοιμῆς ν' ἀντιπαραχθεῖ στὶς ἐθνικὲς διεκδικήσεις τῶν Ἑλλήνων, ποὺ ἦταν φυσικὸ νὰ περικυβάνουν καὶ τὰ ἀγγλοκρατούμενα Ἰόνια νησιά. Πρόσθετο ἀποδεικτικὸ στοιχεῖο τῆς ἐπέμβασης τῶν Ἀγγλων στὸ διορισμὸ τοῦ Ἰσμαὴλ πασᾶ, ἀποτελεῖ καὶ ἡ ὁμολογία τοῦ Ἑλληνα προξένου στὴν Πρέβεζα Σ. Ρωσσέτου, ὁ ὁποῖος προέβλεπε ὅτι ὁ Ἰσμαὴλ βρισκόταν, καὶ θὰ ἐξακολουθοῦσε νὰ βρίσκεται, κάτω ἀπὸ τὴν ἀποκλειστικὴ ἐπιρροή τοῦ προξένου τῆς Μεγάλης Βρετανίας¹.

Κατὰ βάση λοιπὸν ἦταν ταυτόσημες οἱ ἀπόψεις τῶν προξενικῶν ἀρχῶν τῆς Ἑλλάδος στὴν Ἠπειρο γιὰ τὴν πολιτικὴ σημασία τῆς τοποθέτησης τοῦ Ἰσμαὴλ πασᾶ ὡς βαλῆ Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας². Πρέπει ὥστόσο ν' ἀναγνωριστῇ ὅτι ὁ ὑποπρόξενος τῶν Ἰωαννίνων, μὲ τὸν εὐρύτερο κύκλο γνωριμιῶν καὶ πηγῶν πληροφοριῶν ποὺ εἶχε, ἀποκάλυπτε περισσότερες πλευρὲς τῆς πολιτικῆς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης γύρω ἀπὸ τὸ θέμα. Αὐτὸ ὅμως τὸ ἐκτεταμένον δίκτυο, ποὺ τοῦ ἐξασφάλιζε κάθε εἶδους εἰδήσεις, τὸν ὠδηγοῦσε κάποτε, ὅπως ἀναφέραμε, σὲ ὑπερβολὲς ἐκτιμήσεων γεγονότων καὶ καταστάσεων. Στὴν προκειμένη περίπτωση ὁ Κλέριτζ, ποὺ ἐντυπωσιάσθηκε ἀπὸ τὴ στροφὴ τῆς πολιτικῆς τῆς Τουρκίας ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανοὺς καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίδραση τῶν ἰδιῶν τῶν Ἀλβανῶν ὅταν πληροφορήθηκαν τὴν εἰδηση³, ἔδωσε πίστη σὲ εἰδήσεις, πιθανὸν ὑποβολιμαῖες, οἱ ὁποῖες ἐμφάνιζαν τὴ στροφὴ τῆς τουρκικῆς πολιτικῆς τόσο ἐντυπωσιακὴ, ὥστε νὰ δημιουργεῖ ἀνησυχίες καὶ στὴν ἴδια τὴν Ἑλλάδα. Ἔτσι, ἓνα μῆνα πρὶν ἀπὸ τὴν ἄφιξή στὰ Ἰωάννινα τοῦ Ἰσμαὴλ (ἔφτασε στὶς 29 Ἀπριλίου 1850), ὁ Κλέριτζ εἰδοποιοῦσε τὴν ἐλληνικὴ Κυβέρνηση, ὅτι ὁ νέος σατράπης εἶχε περιβληθεῖ ἀπὸ τὴν Πύλῃ μὲ τέτοιες ἀρμοδιότητες καὶ εἶχε τιμηθεῖ μὲ διακρίσεις ποὺ δὲν εἶχαν δοθεῖ σὲ κανέναν ἄλλον

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 53/127 - 25/5/1850 ἐκθεσὴ τοῦ Σ. Ρωσσέτου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ - 1850 - 36/2, Προξενεῖον εἰς Ἰωάννινα.

2) Ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς μετατέθηκε στὰ Ἰωάννινα ἀπὸ τὴν Ἀδριανούπολη, ὅπου ἦταν βαλῆς. Ὁ προκατόχος του Ρουστέμ πασᾶς μετατέθηκε στὴν Τραπεζοῦντα.

3) Ἀνάμεσα στ' ἄλλα ἔγραφε ὁ Κλέριτζ: *Ἐπέμρωτο μετὰ τριάκοντα ἔτη ν' ἀναστῇ πάλιν ἡ Ἀλβανία, λα(μ)βάνουσα τὴν προτέραν τῆς θέσιν, ἀφ' ἑνὸς διὰ τοῦ διορισθέντος ἤδη Ἰσμαὴλ πασᾶ, καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ἀμνηστείας τῶν ἐν Ἰκονίῳ ἐξορίστων σημαντικωτέρων τῆς Ἀλβανῶν καὶ λοιπῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐδρισκομένων, ὡς τοῦτο ἤδη διακοινώθη ἐνταῦθα ὡς βέβαιον. Ὁ Ἰσμαὴλ οὗτος ποῦ ἔρχεται; Εἰς τὴν πατρίδα του, εἰς τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς του, ὅπου ἔχει τὰς μεγαλυντέρας συμπαιθείας καὶ παμπληθῆ ἐν Ἰωαννίνοις καὶ Ἀλβανίᾳ πλησιεστάτην συγγένειαν, καὶ θέλει λάβει μείζονας καὶ ἀκραυφνεῖς ὑποδοχάς. Χθὲς ἅμα ἔφθασεν ἐνταῦθα ἐκτάκτως ἡ εἰδησις τοῦ διορισμοῦ τούτου, οἱ ἐδῶ ἐδρισκόμενοι Ἀλβανοὶ ἐσκίρτησαν, χαίροντες, καὶ φαίνονται τὸσον φαιδροί, ὡς ἐν καιρῷ τοῦ Τυράννου Ἀλῆπασα, ὁμοίως καὶ οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης ὀθωμανοί, καὶ δὲν ὑπάρχει ἡ ἐλαχίστη ἀμφιβολία ὅτι τὴν αὐτὴν χαρὰν θέλουσι λάβει καὶ οἱ ἐν τῇ Ἀλβανίᾳ ὀθωμανοί (βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 56/25-2-1850 ἐκθεσὴ του).*

σατράπη¹. Συγκεκριμένα ὁ Κλέριτζ σημείωνε ὅτι ἡ τουρκικὴ Κυβέρνηση : α) τοῦ παραχώρησε καὶ τὸ πασαλίκι τῆς Λάρισας, β) τοῦ παραχώρησε πρόσθετο μηνιαῖο ἐπίδομα ἐφ' ὅρου ζωῆς, εἴτε ὑπηρετοῦσε εἴτε ὄχι, ἀπὸ τριάντα χιλιάδες γρόσια, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τακτικὴ μισθοδοσίαν του ὡς βαλῆ, γ) τοῦ παραχώρησε τὴν ἀπόλυτὴ ἐξουσία νὰ διορίζει καὶ νὰ παύει τοὺς δερβεναγάδες, δικαίωμα ποὺ εἶχε ὁ σερασκέρης τῆς Ρούμελης, καὶ δ) τοῦ ἔδωσε τὸ δικαίωμα ν' αὐξάνει τὴ στρατιωτικὴ δύναμι τῶν συνόρων κι ἄλλου, ἀνάλογα μὲ τίς περιστάσεις καὶ κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ ὕστερα νὰ ἐνημερώνει τὴν Κυβέρνησίν του γιὰ τίς ἀποφάσεις του, ἐνῶ ὡς τότε τίποτε δὲ μπορούσαν νὰ κάνουν οἱ βαλῆδες χωρὶς προηγουμένη ἔγκριση τῆς Πύλης.

Ὁ Κλέριτζ, μὲ βάση τίς πληροφορίες αὐτές, προχωροῦσε καὶ σ' ἐκτίμηση τῆς κατάστασης ποὺ διαμορφωνόταν τώρα σὲ βάρος τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ἐνίσχυση τῶν Ἀλβανῶν, ποὺ τὴ θεωροῦσε ἀφευκτὴ, μὲ τὴν ἀφίξη τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ θ' ἀπέβαινε σὲ βάρος τοῦ χριστιανικοῦ στοιχείου. Εἶχαν κίβλας ἀρχίσει νὰ κατεβαίνουν ἀπὸ τὴν Ἀλβανία στὰ Ἰωάννινα πολλοὶ Ἀλβανοί, γιὰ νὰ διοριστοῦν σὲ καίριες θέσεις, μὲ βάση παλιές ἀπαιτήσεις τους². Ἄλλοι ἐπίσης περίμεναν τὴν ἔλευση τοῦ Ἰσμαήλ γιὰ νὰ ἔρθουν γιὰ τὸν ἴδιον σκοπό. Δεύτερο συμπέρασμα στὸ ὁποῖο κατέληγε ὁ Κλέριτζ ἦταν ὅτι ὅλη ἡ ὀροθετικὴ γραμμὴ τῆς ξηρᾶς, ποὺ χώριζε τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν Τουρκία, θὰ βρισκόταν (ἀφοῦ τὸ πασαλίκι τῆς Λάρισας θὰ ὑπαγόταν στὴ δικαιοδοσίαν τοῦ Ἰσμαήλ) κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιτήρηση ἑνὸς μόνου σατράπη καὶ θὰ ἐπανδρωνόταν ἀπὸ τὴ μιὰ ὡς τὴν ἄλλη ἄκρη μ' Ἀλβανούς μουσουλμάνους. Ὁ Κλέριτζ συμπέρανε ἀκόμη ὅτι ὁ Ἰσμαήλ θ' ἄφηνε στὴ Λάρισα ὡς ἀντιπρόσωπό του τὸ Λαρισινὸ (γαμπρὸ ἀπὸ τὴν ἀδελφή του) Νατζίμπεη, ἄνθρωπο μοχθηρὸ καὶ μισέλληνα, γεγονὸς ποὺ θὰ εἶχε τίς ἀνάλογες ἐπιπτώσεις στὸ ἐκεῖ ἐλληνικὸ στοιχεῖο. Ἡ παρουσία ἐξἄλλου στὴ Λάρισα πολλῶν Λιαλιωτῶν, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους συγκαταλέγονταν καὶ πρωτεργάτες τῆς εἰσβολῆς ποὺ εἶχε γίνει στὸ νομὸ Φθιωτιδοφωκίδας ἀπὸ ἀντάρτες κι Ἀλβανούς μουσουλμάνους, δημιουργοῦσε πρόσθετους κίνδυνους γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἦταν ἐπόμενο ὅλες αὐτές οἱ πληροφορίες νὰ δημιουργήσουν ἀνησυχίες στὴν ἐλληνικὴ Κυβέρνηση. Τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν διαβίβασε στίς 27 Ἀπριλίου 1850 τὴν ἐκθεση τοῦ Κλέριτζ στὸ Ὑπουργεῖο τῶν Ἐσωτερικῶν γιὰ ἐνημέρωση, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐκφέρει τὴ γνώμη του. Τὸ τελευταῖο, μὲ τὴν ἐπιστροφή τῆς ἐκθεσης στίς 4 Μαΐου 1850, ὑποδείκνυε τὴν ἀνάγκη τῆς ἐπαλήθευσης τῶν εἰδήσεων καὶ τοῦ βásiμου τῶν συμπερασμάτων τοῦ Ἑλληνα ὑποπροξένου. Στίς 8 τοῦ ἴδιου μηνὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν ἀναγκάστη-

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 74/28 - 2 - 1850 ἐκθεση τοῦ Κλέριτζ πρὸς τὸν Λόντο, *ΑΥΕ* - 1850 - 36/2, Προξενεῖον εἰς Ἰωάννινα.

2) Ἀπαιτήσεις ποὺ ἀσφαλῶς θ' ἀνάγονταν στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

κε νά καταφύγει στη γνώμη τοῦ προξένου τῆς Πρέβεζας Σ. Ρωσσέτου, μέ τὴν ἐντολὴ νά διακριβώσει μέχρι ποιοῦ σημείουμποροῦσαν νά θεωρηθοῦν ὡς βάσιμες οἱ πληροφορίες τοῦ Κλέριτζ¹.

Ὁ Ρωσσέτος στὴν ἀπάντησή του χαρακτηρίσε ὅλες ἀνεξάιρετα τὶς πληροφορίες τοῦ Κλέριτζ ὡς μύθους καὶ κατέρριπτε τὰ συμπεράσματά του². Ὑπογράμμισε ὅτι τὶς πληροφορίες ποὺ ἔφτασαν καὶ στὸν ἴδιο τὶς διέσπειραν πρὶν ἀπὸ τρεῖς μῆνες περίπου οἱ ὁπαδοὶ τοῦ νέου βαλῆ γιὰ νὰ τὸν περιβάλουν μὲ περισσότερη ἠθικὴ βαρύτητα. Ὁ Ρωσσέτος ἀνέφερε ὅτι : α) Δὲν ἦταν ἀλήθεια ὅτι ἡ ἐπαρχία τῆς Λάρισας προσαρτήθηκε στὰ Ἰωάννινα. Ἡ Λάρισα ἐξακολουθοῦσε νὰ διοικεῖται ἀπὸ τὸ Σαμὴ πασά, ὅπως καὶ πρῶτα, β) Δὲν ἦταν ἀλήθεια ὅτι δόθηκε στὸν Ἰσμαὴλ τὸ δικαίωμα νὰ διορίζει καὶ νὰ παύει δερβεναγάδες. Τὸ γενικὸ δερβέναγα Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου ἐξακολουθοῦσε νὰ διορίζει ὁ ἀρχιστράτηγος στὸ Μοναστήρι. Τοὺς ἄλλους δερβεναγάδες διορίζει ὁ γενικὸς δερβέναγας, ποὺμποροῦσε, ὅχι πάντοτε, νὰ συνεννοεῖται καὶ μὲ τὸ βαλῆ, γ) Δὲν ἦταν ἀλήθεια ὅτι δόθηκε τὸ δικαίωμα στὸν Ἰσμαὴλ ν' αὐξάνει τὴ στρατιωτικὴ δύναμη κατὰ τὸ δοκοῦν. Μόνο προτάσειςμποροῦσε νὰ κάνει, ὅπως κι ὁ προκατόχος του, δ) Δὲν ἦταν ἀλήθεια ὅτι ἡ ἐπιτήρηση ὅλης τῆς ὀροθετικῆς γραμμῆς ἀνατέθηκε στὸν Ἰσμαὴλ, στὸν ὁποῖο, δῆθεν, δόθηκε κι ἀπόλυτὴ ἐξουσία. Ἀπόδειξε ὅτι στὸ διάταγμα τοῦ διορισμοῦ του, ποὺ διαβάστηκε ἐπίσημα στὸ Μιντισιλίσι³ τῶν Ἰωαννίνων, μπροστὰ σὲ πολλοὺς χριστιανούς τῆς πόλης, καθὼς καὶ στὰ ἄλλα διατάγματα ποὺ διαβάστηκαν κι ἀναφέρονταν σὲ μικρὲς ἐπουσιώδεις διοικητικὲς μεταρρυθμίσεις, σὲ κανένα ἀπ' αὐτὰ δὲ γινόταν λόγος γιὰ ὑπερεξουσίες ποὺ δίνονταν στὸν Ἰσμαὴλ πασά σχετικά μὲ τὸ θέμα τῆς ὀροθετικῆς γραμμῆς, ε) Δὲν ἦταν ἀλήθεια ὅτι παραχωρήθηκε στὸν Ἰσμαὴλ ἰσόβια μηνιαία σύνταξη ἀπὸ τριάντα χιλιάδες γρόσια. Ο νέος βαλῆς ἔπαιρνε, ὅπως κι ὁ προκατόχος του, μόνο τὸ μισθό του, δηλαδή πενήντα χιλιάδες γρόσια τὸ μῆνα.

Ὁ Ρωσσέτος ὑποστήριξε ἐπίσης ὅτι, ἀντίθετα μὲ τὰ γραφόμενα τοῦ Κλέριτζ, ἡ ἐξουσία τοῦ Ἰσμαὴλ περιορίστηκε σημαντικὰ, μὲ τὴ σύσταση τοῦ Συμβουλίου τῆς Δικαιοσύνης. Τὸ Συμβούλιο εἶχε ὡς ἔργο του νὰ δικάζει ἀνενόχλητα ὅλες τὶς ἀναφυόμενες διαφορὲς στὴν Ἡπειρο. Ὁ ἴδιος ὁ Ἰσμαὴλ πασάς, μιλώντας στὰ Ἰωάννινα, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν σουλτανικῶν διαταγμάτων, εἶπε ὅτι θὰ εἶναι ἀπλὸς ἐκτελεστής τῶν ἀποφάσεων τοῦ Διοικητικοῦ καὶ Δικαστικοῦ Συμβουλίου.

Τέλος ὁ Ρωσσέτος τόνιζε ὅτι τὰ συμπεράσματα τοῦ Κλέριτζ δὲν ἦταν

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 74/28 - 3 - 1850 ἐκθεση, στὸ περιθώριο τῆς ὁποίας ἔχουν κα-
ταχωριστεῖ οἱ παρατηρήσεις τῶν Ὑπουργείων Ἑξωτερικῶν καὶ Ἑσωτερικῶν.

2) Βλ. τὴν ὁ.π. ὑπ' ἀριθμ. 53/127 - 25/5/1850 ἐκθεσή του.

3) *meclis* : συμβούλιο.

ὀρθά, ἀφοῦ τὰ γεγονότα ποὺ ἀνέφερε, καὶ στὰ ὁποῖα στηρίζονταν τὰ συμπεράσματα, δὲν ἦταν ἀληθινά. Ὁ Ρωσσέτος ὑποστήριξε τώρα ὅτι ἡ ἀποψη τοῦ Κλέριτζ γιὰ ἀνάμιξη τῶν Ἀγγλων στὸ διορισμὸ τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ δὲν εὐσταθοῦσε¹· κι αὐτὸ γιὰ τὴν ἀναχώρηση ἀπὸ τὴν Πρέβεζα τοῦ Ἀγγλου γενικοῦ προξένου Σάνδερ, τὸ ἀγγλικὸ προξενεῖο στὴν Ἡπειρο ἔχασε τὴν ἐπιβολή του¹, ἀφοῦ ὁ ἀντικαταστάτης τοῦ Σάνδερ οὔτε ἱκανότητες εἶχε, οὔτε προσωπικὸ κύρος διέθετε. Οὔτε κι ὁ ὑποπρόξενος τῆς Ἀγγλίας στὰ Ἰωάννινα Δαμασκηνὸς μπορούσε νὰ ἐπηρεάσει τὴν πολιτικὴ τῶν Τούρκων, γιὰ τὴν ἦταν δειλός, παρόλως τίς ἱκανότητες ποὺ διέθετε καὶ τὴν πονηρίαν ποὺ τὸν χαρακτηρίζε. Ἡ δειλία τοῦ τὸν ἐμπόδιζε ν' ἀναλαμβάνει πρωτοβουλίες χωρὶς διαταγὴ τοῦ προϊσταμένου του καὶ ἔτσι ἡ δραστηριότητά του περιοριζόταν στὴν ἐπιδίωξη ὑλικῶν συμφερόντων. Νέα ὥθηση τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς στὴν Ἡπειρο ἀνέμενε ὁ Ρωσσέτος μετὰ τὴν ἐπιστροφή τοῦ Σάνδερ στὴν Πρέβεζα.

Ὁ Ρωσσέτος στοὺς συλλογισμούς του, σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς ἀνάμιξης τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς στὸ διορισμὸ τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ, ξεκινάει ἀπὸ ἐσφαλμένη βάση. Τὴν πολιτικὴ τοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας, ὅπως συμβαίνει ἐξᾴλλου σὲ κάθε Κυβέρνηση, δὲν τὴν διαμόρφωναν μόνον οἱ εἰσηγήσεις τῶν διπλωματικῶν ἐκπροσώπων της ποὺ ἦταν ἐγκατασπαρμένοι σ' ὁλόκληρὴ τὴν ὀθωμανικὴ ἐπικράτεια, ἀλλὰ καὶ οἱ γενικότερες προθέσεις τῆς ἀγγλικῆς Κυβέρνησης ποὺ πηγάζαν ἀπὸ συνάρτηση συμφερόντων. Ἡ φιλοτουρκικὴ πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας ἐκδηλωνόταν τότε κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση πολλῶν παραγόντων, ἀνάμεσα στοὺς ὁποῖους καὶ ἡ γνώμη τῶν προξενικῶν ὑπαλλήλων της στὴν Ἡπειρο. Ἔτσι, ἡ ἀποψη τοῦ Ρωσσέτου ὅτι, ἐπειδὴ ἀπουσίαζε ὁ ἱκανότατος Σάνδερ δὲ μπορούσε ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ νὰ ἔχει ἀνάμιξη στὸ διορισμὸ τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ, δὲν εἶναι σοβαρὸ ἐπιχείρημα γιὰ ν' ἀντικρουστεῖ ἡ θέση τοῦ Κλέριτζ ποὺ ὑποστήριξε τὴν ἐνεργὸ ἀνάμιξη τῆς Ἀγγλίας, μέσω τοῦ Ἀγγλου πρεσβευτῆ στὴν Πόλη. Ἐξᾴλλου, ὅπως σημειώθηκε, ὁ Ρωσσέτος σὲ προηγούμενες ἐκθέσεις του ἀπέκλινε στὴν ἀποψη τῆς ἀνάμιξης τῶν Ἀγγλων στὴν ὅλη ὑπόθεση.

Συμπερασματικά, σχετικὰ μὲ τὴν ἐγκυρότητα τῶν πληροφοριῶν καὶ τῶν διαπιστώσεων, μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι : ὁ μὲν Κλέριτζ, θέλοντας νὰ ὑπογραμμίσαι τὴ σπουδαιότητα καὶ τὴν ἔκταση τῆς ἀλλαγῆς τῆς πολιτικῆς τῆς Πύλης ἀπέναντι στοὺς Ἀλβανούς, ἔδωσε πίστη σὲ ψεύτικες, μᾶλλον ὑποβολιμαῖες, εἰδήσεις ἐμφανίζοντας τὸν Ἰσμαήλ ν' ἀναλαμβάνει δικαιοδοσίες σατράπη, ποὺ

1) Ὁ Δ. Σινδὲξ Σμιθ Σάνδερ τοποθετήθηκε γενικὸς πρόξενος τῆς Ἀγγλίας στὴν Ἡπειρο κι Ἀλβανία τὸν Αὐγούστο τοῦ 1834, σ' ἀντικατάσταση τοῦ Μάγιερ (βλ. Ἀραβαντινοῦ, ὁ.π., σ. 398 σημ. 1. Ὁ Ἀραβαντινὸς τὸν χαρακτηρίζει ὡς ἄνδρα ἐξόχου φρονήσεως, ἐξιδιασμένης δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας μεγίστης καὶ πλέκει τὸ ἐγκώμιό του γιὰ τὸ χαρακτήρα καὶ τὰ φιλελληνικά του αἰσθήματα).

πλησίαζαν πολύ εκείνες του πάπου του 'Αλῆ πασᾶ. Ἀντίθετα ὁ Ρωσσέτος, πού ἡ ἄνεση τοῦ χρόνου τοῦ επέτρεψε νά ἐλέγξει τίς εἰδήσεις ὡς ἀβάσιμες, ἀστόχησε στίς ἐκτιμήσεις του σχετικά μέ τὸ ρόλο πού διαδραμάτισε ἡ ἀγγλική πολιτική στό θέμα. Πρέπει νά σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ Ρωσσέτος αὐτοαναίρεται κατὰ κάποιο τρόπο στίς κρίσεις του σχετικά μέ τήν ἀποστολή καί τὸ ρόλο πού ἔπρεπε νά παίζει ὁ 'Ισμαήλ πασᾶς στὸ χῶρο πού τοποθετήθηκε. Ἔτσι, ἐνῶ μέ τήν ἀναμενόμενη ἀφίξη τοῦ νέου βαλῆ στὰ 'Ιωάννινα¹ ὑπογράμμισε τήν πολιτική πλευρά τοῦ διορισμοῦ του καί τόνιζε ὅτι ὁ 'Ισμαήλ ἔχει εἰς τήν ἐξουσίαν ὕλην ἄφθορον ἵνα ἐκτελέσῃ ὅ,τι ὁ πρὸς πατρός πάππος του ἀπειριόρα², πρὶν περάσει οὔτε μῆνας ἀπὸ τήν ἀφίξη τοῦ βαλῆ στὰ 'Ιωάννινα³ ἔσπευδε νά ἐκφέρει κρίσεις γιὰ τὸ χαρακτήρα του καί προβλέψεις γιὰ τήν ἀποτυχία τῆς πολιτικῆς του⁴. Καί εἶναι μὲν ἀλήθεια ὅτι ὁ 'Ισμαήλ ἀντικαταστάθηκε ὕστερα ἀπὸ σκευωρία⁵, μετὰ ἀπὸ ἐνάμιση χρόνο παραμονῆς του στὰ 'Ιωάννινα, ἀλλ' αὐτὸ δὲν ὀφειλόταν στοὺς λόγους πού ὑπέθετε ὁ Ρωσσέτος (προσπαθώντας ν' ἀντικρούσει τὸν Κλέριτζ) ὅτι θὰ συνέτρεχαν, ἀλλὰ σὲ ἄλλα αἷτια, ὅπως θ' ἀναφερθεῖ.

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 23/56 - 2/3/1850 ἐκθεσὴ του.

2) Τοῦ ἀπέδιδε δηλ. προθέσεις πού γιὰ νά πραγματοποιηθοῦν ἔπρεπε νά ἐξουσιοδοτηθεῖ μ' ἀρμοδιότητες πολὺ μεγαλύτερες ἀπὸ κείνες πού ἀνέφερε ὁ Κλέριτζ. Ἐγγραφε σχετικά στὴν ἐκθεσὴ του ὁ Ρωσσέτος: ...ὁ δὲ διορισμὸς τοῦ 'Ισμαήλ πασᾶ ἐγένετο πρὸς μόνην εὐχαρίστησιν τῶν Ἀλβανῶν. Ὁ ρηθεὶς 'Ισμαήλ πασᾶς οὐχὶ μόνον ἐξ Ἀλβανῶν κατάγεται καὶ Ἀλβανὸς εἶναι, ἀλλὰ περιπλέον σώζονται εἰσέτι κατὰ τὴν Ἡπειρον καὶ Ἀλβανίαν πολλοὶ συγγενεῖς, πολλοὶ φίλοι, καὶ οὐκ ὀλίγοι ὁπαδοὶ τοῦ ποτὲ Ἀλῆ πασᾶ ὅλοι οὗτοι θέλουν συγκεντρωθῇ περὶ τὸν νέον Διοικητὴν ὁ δὲ λαὸς τῆς Ἀλβανίας διατηρεῖ τὰς αὐτὰς ἐξεις, τὰς αὐτὰς ὁρμὰς πρὸς τὴν ἀταξίαν καὶ καταπίεσιν τῶν ἀδυνάτων, περιπλέον μέγα σέβας καὶ πολλὴν ἀγάπην πρὸς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ὅθεν δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ παρουσία τοῦ 'Ισμαήλ πασᾶ ὡς ἀνωτάτου Διοικητοῦ Ἡπείρου θέλει ἀναπτέρῳσαι τὰς ἐλπίδας των. Ἐκ τῶν χριστιανῶν προεστώτων τῆς Ἡπείρου ἐπιζῶσιν οὐκ ὀλίγοι ἐκ τῶν ὑπηρετησάντων τὸν Ἀλῆ πασᾶ καὶ οὗτοι θέλουν ὡσαύτως περιστοιχίσαι τὸν νέον Διοικητὴν, καὶ χρησιμεύσει παθητικὰ καὶ εὐτελεῖ ὄργανα τῶν ὀρέξεών του.

3) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 53/127 - 25/5/1850 ἐκθεσὴ του.

4) Ὁ νέος Διοικητὴς Ἡπείρου - ἔγγραφε - οὔτε μεγαλοφυΐας, οὔτε μεγαλοπράγμων εἶναι εἶναι ἄνθρωπος μικρὸς, ἄνθρωπος κοινός, τουλάχιστον τοιοῦτον τὸν δεικνύουσιν μέχρι τοῦδε τὰ πράγματα, μολοντί εἰσέτι οὔτε τὸν εἶδον, οὔτε συνωμίλησα μετ' αὐτοῦ καὶ ἐπομένως δὲν δύναμαι νά ἐκφέρω ὀριστικὴν κρίσιν. Αἱ ἐλπίδες τῶν Ἀλβανῶν θέλουν φρεσθῇ, ὁ 'Ισμαήλ πασᾶς οὐδ' ὀδηγίας, οὐδὲ δύναμιν ἔχει νά ἀνορθώσῃ τὸ ἠθικὸν αὐτῶν. Πλήθος ἄπειρον Ἀλβανῶν συνέζόμενοι εἰς 'Ιωάννινα, ἀλλ' ὁ Γ. Διοικητὴς ἐδέχθη αὐτοὺς ψυχρῶς καὶ ὑπερηφάνως· οὐδὲ χρήματα τοῖς χορηγεῖ, οὐδὲ θέσεις τοῖς προμηθεύει, ἐδίδωκε μὲν τινὰς ἐξ αὐτῶν εἰς ὑπουργήματα, ἀλλ' οἱ ὀλίγοι διορισμοὶ γινόμενοι μάλιστα ἀστόχως, δυσαρεστοῦσι τοὺς πολλοὺς· ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι ὁ 'Ισμαήλ πασᾶς θέλει ταχέως ναναγήσει, καθ' ὅσον καὶ χαρακτηρὸς ἀσθενοῦς εἶναι, καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων πονηρῶς περιστοιχίζεται, τὸ δὲ χεῖρον πάντων θέλει μετ' οὐ πολὺ καταπολεμηθῇ ἀπὸ τοὺς ἰδίους Ἀλβανούς....

5) Βλ. Ἀραβαντινοῦ, β.π., σ. 415.

Οἱ φήμες ποὺ συνόδευσαν τὴν ἀφίξη τοῦ Ἰσμαήλ καὶ ποὺ τὶς υἱοθέτησε ὁ Κλέριτζ, διαψεύστηκαν ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ Ρωσσέτο, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἴδια τὰ πράγματα, γεγονὸς ποὺ καθυσύχασε καὶ τὴν ἐλληνικὴ Κυβέρνηση. Ἡ τελευταία θὰ ἦταν ὑποχρεωμένη ν' ἀντιμετωπίσει πρόσθετες δυσχέρειες, κυρίως στὴ γραμμὴ τῶν συνόρων. Τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν μάλιστα, στὸ ὁποῖο διαβιβάστηκε ἡ ἐκθεση τοῦ Ρωσσέτου, τοῦ συνιστοῦσε νὰ φροντίσει ὥστε ὁ ὑποπρόξενος τῶν Ἰωαννίνων νὰ προσέχει στὸ μέλλον περισσότερο γιὰ τὶς πληροφορίες ποὺ διαβίβαζε, γιὰ νὰ μὴν ἀνησυχεῖ ἡ Κυβέρνηση ἀπὸ τὶς ἀδέσποτες εἰδήσεις¹.

Ὅπως ἀναφέραμε, ὁ διορισμὸς τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ ἀποσκοποῦσε στὴν ἐξουδετέρωση τῆς δυσαρέσκειας τῶν Ἀλβανῶν καὶ στὴν ἀντιμετώπιση τῶν γεγονότων ποὺ δημιουργήθηκαν μετὰ τὴν ἀνταρσία τοῦ Γκιολέκα. Ὁ Ἰσμαήλ ἦταν ὑποχρεωμένος πλέον ν' ἀντικρύσει τὶς συνέπειες τῆς ἀποτυχίας τοῦ κινήματος, αὐτὲς ποὺ συνδέονταν μετὰ τὶς κυρώσεις οἱ ὁποῖες ἐπιβλήθηκαν στοὺς Ἀλβανούς πρόκριτους ποὺ πῆραν μέρος σ' αὐτό. Ἐνὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα μέτρα ποὺ ἐφάρμοσε, ὕστερα βέβαια ἀπὸ ἀπόφαση τῆς Πύλης, γιὰ τὴν ὁμαλοποίηση τῶν σχέσεων μετὰ τοὺς Ἀλβανούς μπέηδες, ἦταν ἡ χορήγηση ἀμνηστίας στοὺς ἐξόριστους ποὺ ἐπέστρεψαν πλέον στὴν Ἀλβανία. Ὡς τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1851 ξαναγύρισαν οἱ περισσότεροι. Ἀπὸ τὴν ἀμνηστία 4 μόνον ἐξαίρέθηκαν οἱ ὁποῖοι φαίνεται ὅτι κρίθηκαν πολὺ ἐπικίνδυνοι : 1) Ὁ Τζέλιο Πίντζαρης, ἀπὸ τὸ Τεπελένι, ποὺ τὸν διέταξαν νὰ παραμείνει στὸ Τούρνοβο, 2) Ὁ Σελίμπεης ἀπὸ τὴν Αὐλῶνα, ποὺ θὰ παρέμεινε στὰ Τρίκαλα ἢ στὴ Λάρισα, 3) Ὁ Σούλιο Καλαπόδη ἀπὸ τὸ Δέλβινο (τόπος παραμονῆς τὰ Τρίκαλα) καὶ 4) Ὁ Δερβὶς μπέη Ἀλπασάνης (στὴ Θεσσαλονίκη)². Οἱ ἐξόριστοι ποὺ ξαναγύρισαν γιὰ λόγους γενικότερης πολιτικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐξ αἰτίας τῆς ἀντίθεσης τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ ἐναντίον τοῦ Χουσεῖν πασᾶ Βρυώνη καὶ τῆς οἰκογένειας τῶν Φρασσαραίων, ἀποτέλεσαν τοὺς κυριότερους συνεργάτες τοῦ νέου βαλῆ. Αὐτὸ ὑποχρέωσε τοὺς Βρυώνηδες καὶ τοὺς Φρασσαραίους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν καταδιώξει ἐξοντωτικὰ τὶς οἰκογένειες τῶν ἐξόριστων, νὰ συνασπιστοῦν καὶ νὰ καιροφυλαχοῦν. Στὸ μεταξύ, ὁ Ἰσμαήλ πασάς, τοῦ ὁποῖου κυριότερος σύμβουλος ἦταν ὁ Τζαφέρ ἀγάς, ἔγινε αἰτία ἀντιδράσεων· γιατί, ἐνῶ ἡ πρόθεσή του ἦταν νὰ ἐξουδετερώσει τὴν ἰσχὺ καὶ νὰ σταματήσει τὶς αὐθαιρέσιες τῶν Βρυώνηδων καὶ τῶν Φρασσαραίων, γεγονὸς ποὺ ἀποτελοῦσε καὶ ἀπόφαση τῆς Πύλης, ἄρχισε νὰ δέχεται καὶ τὴν καταφορὰ τῶν ἐξόριστων, ἐπεὶδὴ καμὶ ἀπὸ τὶς αὐστηρὲς διαταγὲς ποὺ ἔφτασαν ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, σχετικὰ μετὰ τοὺς Βρυώνηδες, δὲν κατόρθωσε νὰ ἐκτελέσει εἴτε ἀπὸ φόβο καὶ ἀδυναμία³, εἴτε γιατί δὲν μποροῦσε νὰ ἱκανοποιήσει τὰ αἰτήματα ὅλων τῶν ἐνδιαφερομένων.

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 53/127 - 25/5/1850 ἐκθεση τοῦ Ρωσσέτου.

2) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 13/10 - 2 - 1851 ἐκθεση τοῦ προξένου Ἰωαννίνων Σ. Ρωσσέτου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ - 1851 - 49/2, Προξενικὰ Ἡπείρου.

3) Βλ. τὴν δ.π. ἐκθεση τοῦ προξένου Ἰωαννίνων.

Ἡ προσωπικὴ ἀντίθεση τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ κατὰ τῶν Βρυώνηδων, ποὺ ὑπαγορευόταν ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς ἰσχυροποίησης τῆς δικῆς του παράταξης, τῆς ἀποτελούμενης κυρίως ἀπὸ τὰ θύματα τῶν τελευταίων, νίκησαν τοὺς διισταγμούς του γιὰ τὸ εἶδος καὶ τὶς ἐπιπτώσεις ποὺ θὰ εἶχαν οἱ ἀντιδράσεις τῶν Βρυώνηδων καὶ ὁδήγησαν τελικὰ στὴν ἔκπτωσή τους ἀπὸ τὶς διοικητικὲς θέσεις ποὺ κατεῖχαν. Ἔτσι πραγματοποιήθηκαν καὶ οἱ ἀποφάσεις τῆς Πύλης, ὅπου οἱ Βρυώνηδες εἶχαν καὶ αὐτοὶ τοὺς προστάτες τους, γεγονὸς ποὺ ἐπιβεβαιώνει τὸ μέχρι τότε ἀνεκτέλεστο τῶν διαταγῶν. Ὁ Χουσεῖν πασᾶς Βρυώνης, διοικητὴς τοῦ τμήματος τῆς Αὐλῶνας, τὸ καλοκαίρι τοῦ 1851 παύτηκε καὶ στὴ θέση του διορίστηκε ὁ μέχρι πρὶν λίγο καϊμακάμης Ἀργυροκάστρου Ἀτάμ μπέης, Πελοποννήσιος στὴν καταγωγή. Κατὰ τὶς προβλέψεις τοῦ προξένου Ἰωαννίνων, ποὺ ἦταν τώρα ὁ Ρωσσέτος, τὸ μέτρο αὐτὸ θὰ εἶχε συνέπειες γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῶν πραγμάτων τῆς Ἀλβανίας· καὶ αὐτὸ γιατί οἱ Βρυώνηδες ἀποστεροῦνταν ἀπὸ διοικητικὲς ἐξουσίες, καὶ κυρίως ὁ Χουσεῖν, ποὺ μὲ τὴ στάση του στὴν ἐπανάσταση τοῦ Γκιολέκα ἔγινε ὁ πλουσιότερος καὶ ἰσχυρότερος μπέης τῆς Ἀλβανίας. Συνδέθηκε μὲ τὴν οἰκογένεια τῶν Φρασσαραίων, καταπίεσε τοὺς πολιτικούς του ἀντίπαλους, ἄρπαξε τὶς περιουσίες τους καὶ ἐνοχοποίησε πολλοὺς ἀθώους. Κι ὁ προκάτοχος τοῦ Ἰσμαήλ, ὁ Ρουστέμ πασᾶς, ἀγωνίστηκε νὰ πετύχει τὴν τιμωρία του, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ κατορθώσει. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰσμαήλ, ὅπως τονίστηκε, προσπάθησε καὶ μὲ τὰ στελέχη τῆς παράταξής του κατόρθωσε νὰ πετύχει τὴν παύση τοῦ Χουσεῖν. Ὁ πρόξενος ἀνέφερε ἀκόμη ὅτι ὁ Ἰσμαήλ ἄρχισε ἀγώνα καὶ γιὰ τὴν ἐξουδετέρωση τῆς δύναμης τῶν Φρασσαραίων ὑποστηριζόμενος ἀπὸ τὴν ἀγγλικὴ πολιτικὴ¹. Πρόβλεπε ἐπίσης ὅτι ὁ Χουσεῖν Βρυώνης θὰ ὑποτασσόταν βέβαια στὶς ἀποφάσεις τῆς Κυβερνήσεώς του, θὰ γινόταν ὅμως ὁ ἀρχηγὸς ὅλων τῶν δυσαρεστημένων Ἀλβανῶν, ποὺ ὁ ἀριθμὸς τους μεγάλωνε. Ἡ κύρια αἰτία τῆς δυσἀρέσκειας τῶν Ἀλβανῶν μπέηδων καὶ ἀγάδων τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ νέου φορολογικοῦ συστήματος στὴν Τουρκία, ποὺ προβλεπόταν ὅτι θὰ ζημίωνε τοὺς ἰδιοκτῆτες.

Πρόσθετες δυσχέρειες στὴ διακυβέρνηση τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ, ποὺ αὐξήσαν καὶ τὴ δυσἀρέσκεια τῶν κατοίκων τοῦ βιλαετιοῦ καὶ κυρίως τῶν Ἀλβανῶν, δημιούργησαν οἱ καταστρεπτικοὶ σεισμοὶ στὴν ἐπαρχία Βερατίου καὶ ἡ ἔξαρση τῆς ληστείας, ἰδιαίτερα στὶς ἐπαρχίες Τεπελενίου, Δελβίνου, Παλαιοπωγωνιανῆς καὶ Ἀργυροκάστρου. Οἱ σεισμοὶ κράτησαν πολλὰς ἐβδομάδες, μὲ πολλὰ θύματα (περισσότερο ἀπὸ 600 ὑπολογίζονταν οἱ νεκροὶ) καὶ τρομακτικὲς καταστροφές. Ἡ πόλη τοῦ Βερατιοῦ καταστράφηκε ὀλοκληρωτικά. Τὸ ἴδιο ἔπαθαν καὶ πολλὰ χωριά τῆς περιοχῆς. Ἡ φρουρὰ τοῦ Βερατιοῦ ἀπὸ ἔλλειψη

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 79/13 - 8 - 1851 ἔκθεση τοῦ Ρωσσέτου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ - 1851 - 36/2, Προξενεῖα εἰς Ἡπειρον (Ἰωάννινα). Κατὰ τὸν πρόξενον, ὁ διάδοχος τοῦ Χουσεῖν Βρυώνη Ἀτάμ μπέης ἦταν ἄνθρωπος πονηρὸς, ἐπιτήδειος, φτωχός, χωρὶς σχέσεις καὶ ἐπομένως χωρὶς ἐπιρροή.

καταλυμάτων ἀναγκάστηκε νὰ μετασταθμεύσει στὸ Ἐλβασάν. Ἀπὸ τοὺς σεισμούς ἐπλήγη καὶ μέρος τῆς ἐπαρχίας Αὐλώνας. Στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα τοῦ βαλῆ, τὸ Τεπελένι, καταστράφηκαν 700 σπίτια καὶ σκοτώθηκαν περισσότεροι ἀπὸ 150 ἄνθρωποι. Ἀκόμη καὶ ἡ ἐπαρχία Πάργας εἶχε πληγεῖ ἀπὸ τοὺς σεισμούς, ποὺ ἄρχισαν πρὶν ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1851, συνεχίστηκαν καὶ τὸ Νοέμβριο, καὶ δημιούργησαν τρομερές δυσχέρειες στὴ διοίκηση γιὰ τὴν περίθαλψη τῶν τραυματιῶν καὶ τῶν ἄστεγων... οἱ διασωθέντες τῶν κατοίκων - ἔγραφε ὁ πρόξενος Ἰωαννίνων¹ - περιφέρονται σκηρῖται παριστῶντες θέαμα ἐλεεινὸν ἀμνηχανίας καὶ ἀπελυσίας. Ἐνα μῆνα ἀργότερα πρόσθετε : ... ἡ ἀθλιότης τῶν κατοίκων ἐν ὥρᾳ μάλιστα χειμῶνος αὐξάνει ὀσημέραι. Ἡ ἐξουσία οὐδεμίαν εἰσέτι βοήθειαν ἐχορήγησεν εἰς τοὺς παθόντας, καὶ πάσχοντας, ἀσχολουμένου τοῦ Γενικοῦ Διοικητοῦ εἰς τὸν γάμον τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, καλουμένου Ἀσάφ μπέη².

Ἡ ληστεία, πάλι, κατάντησε μάστιγα γιὰ πολλὰς περιοχὰς τοῦ βιλαετιοῦ. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ληστὲς ἦταν στρατιῶτες λιποτάκτες, διαιρεμένοι σὲ πολλὰς συμμορίες ποὺ ρήμαζαν τὰ χωριά καὶ λήστευαν τοὺς ἐμπόρους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους τοὺς πειθίγιους λήστευαν καὶ τοὺς ἀντιστεκόμενους σκότωναν. Ὁ γενικὸς δερβέναγας Σουλεϊμάν μπέης διοργάνωνε ἐκστρατεῖες γιὰ τὴν ἐξόντωσή τους χωρὶς ὅμως ἀποτελέσματα.

Ἡ ἀδυναμία ὅμως τοῦ Σουλεϊμάν μπέη ν' ἀντιμετωπίσει τὶς συμμορίες φαίνεται ὅτι δὲν ὀφειλόταν στὸν ἴδιο. Ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ βαλῆ καμιὰ ἐνίσχυση δὲ δινόταν στὸ γενικὸ δερβέναγα γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ ἔργου του. Ἔτσι ὁ Ἰσμαήλ πασὰς κατηγοροῦσε τὸ Σουλεϊμάν μπέη γιὰ τὴν ἀνικανότητά του, αὐτὸς ὅμως ἔρριχνε τὶς εὐθύνες στὴ διοίκηση, μὴ πού τὶς συμμορίες ἀποτελοῦσαν στρατιῶτες ποὺ λιποτακτοῦσαν. Τὸ προξενεῖο Ἰωαννίνων συντασσόταν μὲ τὴ γνώμη τοῦ γενικοῦ δερβέναγα. Τὸ βέβαιον εἶναι - ἀναφέρεται στὴν ἔκθεση - ὅτι ἡ ληστεία ὑποκινεῖται πρὸς ἐνοχοποίησιν τοῦ Γ. Δερβέναγα, τοῦ ὁποίου τὴν παῦσιν ὁ Γενικὸς Διοικητὴς εἰσέτι δὲν ἐπέτυχε, καίτοι ἐπανειλημμένως προτεῖνας αὐτήν³. Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ βαλῆ καὶ στὸ γενικὸ δερβέναγα εἶχε τὶς ἐπιπτώσεις τῆς στὴν ἐνίσχυση τῆς ἀντίδρασης τῶν δυσσαρεστημένων κατὰ τῆς πολιτείας τοῦ Ἰσμαήλ.

Δυσσαρέσκεις γιὰ τὸν τρόπο διοίκησης τοῦ Ἰσμαήλ ἄρχισαν νὰ δημιουργοῦνται πολὺ νωρίτερα καὶ εἶχαν σχέση μὲ τοὺς στενότερους συνεργάτες του,

1) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 88/8 - 10 - 1851 ἔκθεση τοῦ Ρωσσέτου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ - 1851 - 36/2, Προξενεῖα εἰς Ἡπειρον (Ἰωάννινα).

2) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 91/2 - 11 - 1851 ἔκθεση τοῦ Ρωσσέτου, ὁ.π. Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ προξένου, οἱ σεισμοὶ ὀφείλονταν στὴ μεγάλη ἀνομβρία, σὰ πολλὰ μεταλλεύματα τῆς ἐπαρχίας Βερατίου καὶ στοὺς οὐκ ὀλίγους θειαφώδεις τόπους.

3) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 88/8 - 10 - 1851 ἔκθεση, ὁ.π.

οι όποιοι κατεΐχαν τις πρώτες θέσεις στο διοικητικό μηχανισμό και δέν άνή-
καν στον κύκλο τών άποκατασταθέντων Άλβανών έξόριστων. Ή αντίθεση
έκδηλώθηκε τούς τελευταίους μήνες του 1850 μεταξύ του Ίσμαήλ και τών
ήγετικών μελών του Συμβουλίου (Μετζλίσίου) Ίωαννίνων. Ή Πύλη, για νά
συμβιβάσει τά πράγματα και για ν' άποκαταστατήσσει την εύρυθμη λειτουργία
στη διοίκηση, πήρε μέτρα τά όποια δέν ίκανοποίησαν απόλυτα και τις δυό
 πλευρές. Μετέθεσε στην Άδριανούπολη τον κυριότερο αντίπαλο του Ίσμαήλ,
τον πρόεδρο του Μετζλίσίου Ίωαννίνων και τον αντικατέστησε με τον πρόεδρο
της Προύσας. Παράλληλα όμως έπαψε από τη θέση του άζά¹ τον άνεψιό του
γενικού διοικητή, Χαριτίμ βέη, που θεωρούσαν ό πιό εύφυής και ραδιοϋργος
άπό τό κόμμα του πασά. Τά μέτρα αυτά, που ίκανοποιούσαν άπό τό ένα μέ-
ρος τό βαλή, άλλα τον άποστερουσαν άπό τό άλλο άπό συνεργάτες, συγγενείς
του μάλιστα, δέν κρίθηκαν άρκετά άπό τό άγγλικό προξενείο που υπεράσπιζε τον
Ίσμαήλ μ' όλες του τις δυνάμεις. Και ή δυσαρέσκεια έναντίον του βαλή
αύξησε ακόμη περισσότερο, όταν διαδόθηκε ότι ό έφορος τών οικονομικών,
και κυριότερος αντίπαλος του Ίσμαήλ, επανερχόταν άπό την Κωνσταντινού-
πολη στη θέση του.² Ασφαλώς ή αντίθεση του Βρετανού προξένου Ίωαννίνων
στά μέτρα της Πύλης που άποδυνάμωναν, ως ένα σημείο, τη θέση του Ίσμαήλ,
δέν ξεκινούσε άπό προσωπικές συμπάθειες ή αντιπάθειες. Ήταν ένταγμένη
στο γενικότερο περίγραμμα της βρετανικής πολιτικής απέναντι στην Τουρκία
και στην Ελλάδα και απέρρεε άπό τις ειδικότερες προθέσεις της Άγγλίας
σχετικά με την Άλβανία και Ήπειρο, τις όποιες ήδη αναφέραμε.

Ή μεγαλύτερη αίτία δυσαρέσκειας τών Άλβανών προκρίτων ήταν ή έ-
φαρμογή του νέου φορολογικού συστήματος. Όπως συνέβαινε σ' όλες τις πε-
ριπτώσεις που θίγονταν τά προνόμια τών βέηδων και αγάδων και ανατρεπόταν
τό ίσχύον καθεστώς, οι Άλβανοί άντέδρασαν. Ή όθωμανική Κυβέρνηση, για
νά εξασφαλίσει την είσπραξη τών φόρων και για νά ύποχρεώσει ασφαλώς
τους Άλβανούς νά συμμορφωθούν, διέταξε τον Ίσμαήλ πασά νά δημοπρατήσσει
τις προσόδους τών επαρχιών, οι όποιες δέν θέλησαν νά ύποβληθούν στο νέο
φορολογικό σύστημα. Ή διαταγή στην ουσία δέν εφαρμόστηκε, γιατί όλες οι
επαρχίες του βιλαετιού δέχτηκαν στο μεταξύ νά πληρώσουν τους φόρους σε
χρήματα. Τό ίδιο έγινε και για τους φόρους τών χωριών που άνήκαν στο δη-
μόσιο³.

1) Μέλος του Συμβουλίου.

2) Βλ. την ύπ' αριθμ. 123/12 - 12 - 1850 έξθεση του προξένου Ίωαννίνων Ε. Χουρ-
μουζιάδη προς τό Ύπουργείο Έξωτερικών, ΑΥΕ - 1851 - 36/8, Προξενείον εις Πρέβε-
ζαν.

3) Βάση τών νέων φορολογικών μέτρων άποτελούσε ή άπόφαση της είσπραξης της
δεκάτης όχι σε είδος, όπως γινόταν ως τότε, άλλα σε χρήμα. Κατά την εφαρμογή τών μέ-
τρων στο βιλαέτι Ίωαννίνων εξαίρέθηκαν μόνο 29 χωριά του κάμπου της Άρτας, που ά-

Παρόλα αὐτὰ ἡ δυσαρέσκεια τῶν Ἀλβανῶν μὲ τὰ μέτρα αὐτὰ αὐξάνει ἐναντίον τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ καὶ ὁ ἀντίκτυπος ἀπὸ τὴν κατάσταση πού δημιουργήθηκε δὲ θ' ἀργοῦσε νὰ φανεῖ, μολονότι ὁ Ἑλληνας πρόξενος βεβαίως, βασιζόμενος σ' ἐσφαλμένες ἐκτιμήσεις, ὅτι καθημερινὰ ὁ Ἰσμαήλ γινόταν πιὸ ἰσχυρὸς μὲ τὴν ὑποστήριξη τῆς Κυβέρνησής του καὶ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς. Ἐσχημάτισεν - ἔγραφε - ἰσχυρὸν κόμμα καθ' ὅλην τὴν Ἀλβανίαν, περιποιούμενος τοὺς αἰτήσας αὐτοῦ ἐπανελθόντας ἐκ τῆς ἐξορίας Ἀλβανούς, εἰς οὓς ἀνέθεσε καὶ τὴν διοίκησιν τῶν πραγμάτων, τῆς ἐπαρχίας των, καὶ καταδιώκων ἀπανταχοῦ τοὺς ἀντιπάλους αὐτῶν καὶ αὐτοῦ¹.

Ἐνῶ λοιπὸν ἐπιφανειακὰ φαινόνταν ὅτι ὁ Ἰσμαήλ πασὰς ἀπόκτησε μεγάλη δύναμη καὶ σταθεροποίησε τὴ θέση του, τὸν ἴδιο μήνα πού ὁ Ἑλληνας πρόξενος Ἰωαννίνων τὸν θεωροῦσε πανίσχυρο, παύτηκε καὶ στὴ θέση του διορίστηκε ὁ πρῶην τοπάρχης Βιδινίου Χαλὴλ Ριζὰ πασὰς, ἄνθρωπος σκληρὸς καὶ πολὺ φανατισμένος. Μέχρι τὸν ἐρχομὸ τοῦ νέου βαλὴ ἡ διοίκησις ἀνατέθηκε στὸν πρόεδρο τοῦ Συμβουλίου (Μετζλισίου). Κατὰ τὸν πρόξενον, ὁ Ἰσμαήλ παύτηκε ὕστερα ἀπὸ ἀξίωσι τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν, ἐξ αἰτίας τῆς ἀδράνειας πού ἐδειξε στὴν εἰσπραξὴ τῶν καθυστερούμενων φόρων πού ὑπαγορεύτηκε κυρίως ἀπὸ πολιτικὴ σύνεση. Ὁ πρόξενος ἔκρινε ἀκόμη ὅτι ἡ ἀντικατάσταση τοῦ Ἰσμαήλ ἀπὸ στρατιωτικόν, πού δὲν εἶχε καμιά πείρα γύρω ἀπὸ τὰ διοικητικὰ καὶ πολιτικὰ θέματα, θὰ περιέπλεκε τὰ πράγματα τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας, πού ἦταν ἤδη ἄσχημα².

Οἱ λόγοι τῆς ἀντικατάστασις τοῦ Ἰσμαήλ ἦταν πολλοί. Ὁ Ἀραβαντινὸς τοὺς ἀποδίδει σ' ἐχθρική σκευωρία³. Ὁ πρόξενος τῆς Ἑλλάδος στὰ Ἰωάννινα θεωρεῖ ὡς αἰτία τὴν καθυστέρηση τῆς εἰσπραξῆς τῶν φόρων. Προσθέτει ὅμως ὁ πρόξενος ὅτι ἡ στάσις τοῦ Ἰσμαήλ στὸ θέμα αὐτὸ ὑπαγορευόταν ἀπὸ

νῆκαν στοὺς Ρεσίτ καὶ Ριφάτ. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ διατάχθηκε ὁ καϊμακάμης νὰ συγκεντρώσει τὴ δεκάτη σὲ εἶδος, νὰ τὴν ἐκποιήσῃ καὶ νὰ καταθέσῃ τὸ ἐκπληρηθῆναι στὸ οἰκονομικὸ τμῆμα τῆς Γενικῆς διοικήσεως Ἡπείρου. Βλ. τὴν ὁ.π., ὑπ' ἀριθμ. 88/8 - 10 - 1851 ἐκθεσῆ.

1) Βλ. τὴν ὁ.π., ὑπ' ἀριθμ. 91/2 - 11 - 1851 ἐκθεσῆ, στὴν ὁποία ὁ Ρωσσέτος ἀνέφερε ὅτι δὲ μπορούσε νὰ διακριβῶσι ἂν ὅλες οἱ ἐνέργειες τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ γίνονταν γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση ὀρισμένου σκοποῦ. Χαρακτήριζε ἀκόμη τὸν Ἰσμαήλ δούλο τῶν παθῶν του καὶ τῶν περιστάσεων, κρυψίνου, φιλόδοξο καὶ ἐκδικητικόν. Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι ὁ ἰκανὸς ἔφορος ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ Μετζλισιοῦ, πού ξαναγύρισε στὴ θέση του (βλ. ὁ.π.), παύθηκε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1851 ἀπὸ τὸ ἀξίωμά του. Τὸν ἀντικατέστησε ὁ Πρόεδρος τοῦ Συμβουλίου, πού, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ προξένου πάντα, διακρινόταν γιὰ τὴν ἀδράνεια καὶ μικρόνοιάν του· ἀλλοίμονον διὰ ἔχοντας ὑποθέσεις, κατέληγε ὁ πρόξενος.

2) Βλ. τὴν ὑπ' ἀριθμ. 102/18 - 11 - 1851 ἐκθεσῆ τοῦ προξένου Ἰωαννίνων Ρωσσέτου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν, ΑΥΕ - 1851 - 36/2, Προξενεῖα εἰς Ἡπειρον (Ἰωάννινα).

3) Βλ. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία, ὁ.π., σ. 415.

πολιτική σύνεση. Ἡ κρίση αὐτή, πού πρέπει νά εἶναι ὀρθή, ἀποδεικνύει τὸ μέγεθος τῆς δυσαρέσκειας τοῦ Ἀλβανικοῦ στοιχείου, ἐξ αἰτίας τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νέων φορολογικῶν μέτρων· αὐτὴ ἀκριβῶς ἡ δυσαρέσκεια τὸν ὑποχρέωσε ν' ἀγνοήσει τὶς διαταγές τῆς Πύλης καὶ νὰ δείξει ἐλαστικότητα ἢ κι ἀδιαφορία στὴν ἐφαρμογὴ τῶν μέτρων καὶ στὴν εἰσπραξὴ τῶν φόρων. Ὅλα αὐτὰ συνιστοῦσαν πράγματι ἓνα σοβαρὸ λόγο γιὰ νὰ τὸν ἀντικαταστήσουν.

Ἀλλὰ καὶ ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀραβαντινοῦ ἔχει τὴ βάση της. Ὁ προσεταιρισμὸς ἐκ μέρους τοῦ Ἰσμαήλ ἐκείνων πού εἶχαν καταδιωχτεῖ γιὰ τὴ συμμετοχὴ τους στὴν ἐπανάσταση τοῦ Γκιολέκα κι ὁ διωγμὸς τῶν Βρυώνηδων καὶ Φρασσαραίων, δημιούργησε μία κατάσταση θανάσιμης ἀντιδικίας ἀνάμεσα στοὺς Ἀλβανούς πρόκριτους. Οἱ τελευταῖοι χωρίστηκαν σὲ δυὸ ἀλληλομισούμενες ὁμάδες, πού κάθε μιὰ διέθετε ἰσχυρὰ ἐρείσματα στὴν Ὑψηλὴ Πύλη. Οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ἰσμαήλ, στοὺς ὁποίους προστέθηκαν κι ἀνώτεροι Τοῦρκοι ὑπάλληλοι τοῦ βιλαετιοῦ τῶν Ἰωαννίνων, ἦταν φυσικὸ νὰ συνωμοτοῦν ἐναντίον του καὶ νὰ ζητοῦν τὴν ἀντικατάστασή του.

Ἡ διατάραξη ἐξάλλου τῆς δημόσιας ἀσφάλειας κι ὁ πολλαπλασιασμὸς τῶν ληστρικῶν ὁμάδων, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ μεγάλα προβλήματα περιθάλψης πού προέκυψαν ἀπὸ τοὺς καταστρεπτικὸς σεισμὸς πού ἀναφέραμε, στάθηκαν πρόσθετα αἷτια γιὰ τὴν ἀντικατάσταση τοῦ Ἰσμαήλ.

Ἄν, τέλος, ἀνατρέξουμε στὶς προθέσεις τῆς Πύλης, τὶς σχετικὲς μὲ τὴ σημασία πού ἔδινε στὸν Ἡπειρωτικὸ - Ἀλβανικὸ ὠρὸ καὶ στὴν ἐξασφάλιση τῆς νομιμοφροσύνης τῶν Ἀλβανῶν, πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ ἀπομάκρυνση τοῦ Ἰσμαήλ ἀπὸ τὴν καίρια αὐτὴ θέση συνδέεται καὶ μὲ τὴν ἀδυναμία του νὰ ὑπηρετήσει ἀποτελεσματικὰ τὴ γενικότερη πολιτικὴ τῆς Τουρκίας.

Ἡ ἀναφορὰ στὰ αἷτια πού ἐπέβαλαν τὸ διορισμὸ τοῦ Ἰσμαήλ ὡς βαλῆ τῶν Ἰωαννίνων καὶ σ' ἐκεῖνα πού ὀδήγησαν στὴν ἀντικατάστασή του, ὀδηγεῖ στὰ ἐξῆς κύρια συμπεράσματα :

1) Μεταξὺ Πύλης κι Ἀλβανῶν ἀνοίχτηκε μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ μεγάλο χάσμα πού ἔπρεπε νὰ καλυφθεῖ, γιατί ἡ συνέχισή του ἐγκυμονοῦσε κινδύνους γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῆς αὐτοκρατορίας.

2) Κατάλληλος γιὰ τὴν ὑλοποίηση τῶν προθέσεων τῆς Πύλης κρίθηκε ὁ ἐγγονὸς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ Ἰσμαήλ, γιατί ἡ Πύλη πίστεψε πῶς λόγω καταγωγῆς θὰ πετύχαινε νὰ σταματήσουν οἱ ἐπαναστατικὲς κινήσεις τῶν Ἀλβανῶν.

3) Ἡ νομιμοφροσύνη τῶν Ἀλβανῶν ἦταν ἀπαραίτητη τὴν ἐποχὴ αὐτή, γιατί ἡ Πύλη φοβόταν σύμπραξή τους μὲ τὸ ἐλληνικὸ στοιχεῖο τῆς Ἠπείρου, τὸ ὁποῖο ἄρχισε νὰ γίνεται ὑποπτο ἐξαιτίας τῆς διάδοσης τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὴν Ἠπειρο.

4) Στὴν τοποθέτηση τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ ὡς βαλῆ Ἰωαννίνων συνήργησε πολὺ καὶ ἡ Ἀγγλία, τῆς ὁποίας οἱ σχέσεις μὲ τὴν Ἑλλάδα δὲν ἦταν τότε (μέσα 19ου αἰ.) φιλικές. Ἡ Ἀγγλία ἐνεργοῦσε γιὰ τὴ δημιουργία ἰσχυρῆς καὶ ἐνω-

μένης Ἀλβανίας, ἱκανῶς ν' ἀντιμετωπίζει ἐπαναστατικές καταστάσεις πού θά ἦταν δυνατὸ νὰ δημιουργήσει ἡ διάδοση τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὴν Ἡπειρο.

5) Ὁ Ἰσμαήλ δὲν κατόρθωσε νὰ δικαιοῦσε τὶς προσδοκίες τῆς Πύλης καὶ τῶν Ἀγγλων. Ἡ πολιτικὴ πού ἀκολούθησε ἀντὶ νὰ συμβάλει στὴν ἔνωση τοῦ ἄλβανικοῦ στοιχείου ἐπέτεινε τὴ διαίρεσή του· καὶ ναὶ μὲν αὐτὸ συνέβη σὲ μικρότερη κλίμακα ἀπ' ὅ,τι ἦταν πρὶν ἀπὸ τὸ διορισμὸ του ὡς βαλῆ, συνεχίστηκε ὅμως σὲ βαθμὸ πού ἔκανε ἐπισηφελή τὴ θέση του, ἐξ αἰτίας τῶν ραδιουργιῶν τῶν ἀντιπάλων του.

6) Σημαντικὴ, τέλος, διαπίστωση πρέπει νὰ θεωρηθεῖ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ μετάδοση τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὸν Ἡπειρωτικὸ χῶρο, παρὰ τὶς ἐπιπολαιότητες πού ἐπισημάνθηκαν κατὰ τὴ μύηση νέων μελῶν, εἶχε ἀπήχηση στὸν Ἡπειρωτικὸ λαό. Τόσο στὰ Ἰωάννινα ὅσο καὶ στὶς ἐπαρχίες ἡ Μεγάλη Ἰδέα κέρδιζε ἔδαφος. Ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ τῆς ἐπαρχίας Ζαγορίου στὴν κίνηση μπορεῖ νὰ συμπεράνει κανεὶς τὴν ἔκταση καὶ τὸ βάθος τῆς σὲ περιοχὲς μ' ἐπαναστατικὲς παραδόσεις, ὅπως τοῦ Σουλίου καὶ τῶν ὁμοίων μὲ τὸ ἐλεύθερο ἑλληνικὸ Κράτος ὁρειῶν περιοχῶν τῆς Ἀρτας. Δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄσχετη ἡ διάδοση τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὴν Ἡπειρο καὶ μὲ τὴν προσπάθεια τῶν Ἡπειρωτῶν (ἀπὸ τὸ 1853) νὰ προμηθευτοῦν ὅπλα ἀπὸ τὰ Ἰόνια νησιά, οὔτε ἀκόμη τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἐπαναστατικὲς κινήσεις ἄρχισαν ἀπὸ τὸ φθινόπωρο ἀκόμη τοῦ 1853 ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Ραδοβυζίου τῆς Ἀρτας¹. Οὕτε, τέλος, εἶναι ἄσχετη μὲ τὴ Μεγάλη Ἰδέα ἡ ταχύτατη ἐξάπλωση τῆς ἐπαναστατικῆς κίνησης σὲ σημαντικὲς περιοχὲς τῆς Ἡπείρου (Λάκα Πρέβεζας, χωριὰ τοῦ Σουλίου, Παραμυθιά κι ὁρεινὴ Θεσπρωτία, συγκρότηση ἐνοπλῶν ομάδων στὰ Ἰωάννινα, Ξηροβούνι, Μέτσοβο, Γότιστα, Ζίτσα κ.ἄ. κι ὁ

1) Βλ. *Δημητρίου Φωτίου Καρατζένη*, Ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἀρτης τοῦ 1854, Ἀθῆναι 1973 καὶ *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους* «Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν», τ. II', σ. 143 κ. ἐξ. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὰ κινήματα τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1853 στὴν περιοχὴ Ραδοβυζίου, πού χαρακτηρίζονται ὡς ἐπεισόδια στὰ ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα, κύρια αἰτία εἶχαν τὴν ἀπόφαση τῆς Πύλης νὰ εἰσπράξει ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ὑπηκόους τοὺς καθυστερούμενους φόρους μιᾶς τριετίας. Ἡ καθυστέρηση ὀφειλόταν στὴν τακτικὴ πού ἀκολούθησε ὁ Ἰσμαήλ πασᾶς ὡς βαλῆς Ἰωαννίνων. Οἱ φορολογικὲς ἐπιβαρύνσεις ἔγιναν περισσότερο δυσβάστακτες γιὰ τὸ ἑλληνικὸ στοιχεῖο τὴν ἐποχὴ αὐτή, γιατί στὴν εἰσπράξη τῶν καθυστερούμενων προστέθηκε καὶ ἡ ὑποχρέωση ἰδιαίτερης φορολογίας γιὰ τὴ συντήρηση τῶν Ἀλβανῶν ἀτάκτων πού εἶχαν ἀντικαταστήσει τὴν ἐποχὴ ἐκείνη τὰ τακτικὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα βλ. *Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους*, ὁ.π., σ. 144, 148 - 149. Διοικητὴς τὸ 1853 στὴν περιοχὴ τῆς Ἀρτας, πού ἐπέβαλε καὶ τὴν εἰδικὴ φορολογία πού ἀναφέρθηκε καὶ ζήτησε στὰ τέλη τοῦ χρόνου καὶ τὴν προπληρωμὴ τῶν φόρων τοῦ 1854, ἦταν ὁ Σουλεϊμάν μπέης Φράσσαρη. Αὐτὸ φανερώνει ὅτι μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση τοῦ Ἰσμαήλ πασᾶ οἱ οἰκογένειες τῶν Βρυώνηδων καὶ τῶν Φρασσαραίων, πού βρισκόνταν σὲ διωγμὸ καὶ δυσμένεια, ξαναβρῆκαν τὴ δυνάμει τους καὶ χρησιμοποιήθηκαν πάλι σὲ καίριες θέσεις τῆς διοίκησης.

ξεσηκωμός τῆς Χιμάρας στὰ βόρεια)¹, ἄσχετα ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐπανάστασης. Ἡ ἐμφάνιση καὶ ἡ ἐξάπλωση ἐπαναστατικῶν κινημάτων τέτοιας ἔκτασης ἀποτελεῖ συνάρτηση πολλῶν παραγόντων, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ὁ βασικότερος εἶναι ἡ ἰδεολογικὴ προετοιμασία. Στὴν προετοιμασία αὕτῃ συνετέλεσε ἡ ἐξάπλωση τῆς Μεγάλης Ἰδέας στὴν Ἡπειρο ποὺ γέμισε ἐλπίδες τοὺς ὑποδούλους γιὰ γρήγορη ἀπελευθέρωση τῆς πατρίδας τους.

1) Βλ. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, β.π., σ. 150.

R É S U M É

Après la mort d' Ali Pacha (1822) une rupture s'est opérée entre la Sublime Porte et la Nation Albanaise, rupture grosse de dangers pour la sécurité de l' empire. Il fut jugé nécessaire d' enrayer ce processus d' écartement qui culmina avec la révolution de Gioleka (1847) vu que le légalisme des Albanais était alors indispensable. Vers le milieu du 19ème siècle la Porte craignait la collusion de certains Albanais avec l' élément grec de l' Epire que l' on commençait à suspecter à cause de la diffusion de la Grande Idée dans la région. La propagation de la Grande Idée en Epire représentait un fait significatif, et malgré les superficialités remarquées lors de l' initiation de nouveaux membres, elle gagna en étendue et en profondeur. L' homme apte à la réalisation des intentions de la Sublime Porte - assurer le légalisme des Albanais et anéantir les fermentations révolutionnaires dues à la propagation de la Grande Idée, que le gouvernement turc n' était pas sans ignorer - fut trouvé en la personne du petit fils d' Ali Pacha, Ismaël qui fut mis au poste de gouverneur du vilayet de Jannina en 1850. A cette mise en place d' Ismaël contribua également l' Angleterre, qui n' était pas à l' époque en bons termes avec la Grèce, et poursuivait ses propres objectifs. Ismaël ne parvint pas à répondre aux attentes de la Porte et des Anglais. Sa politique loin de contribuer à l' unification de l' élément albanais accentua sa division. Aussi fut - il en 1851 remplacé par Khalil Risa Pacha. Il convient enfin de noter que la diffusion de la Grande Idée en Epire n' est pas sans rapport avec le déclenchement de mouvements révolutionnaires à partir de la fin 1853 dans la région de Radosie, qui l' année suivante s' étendirent à de nombreuses régions de l' Epire.